

Norut NIBR Finnmark

Raporta
2006:4

Vealaheapmi maid sámit ieža leat vásihan Norggas

Eva Josefsen

Čállosa namma: **Vealaheapmi maid sámít ieža leat vásihan Norggas**

Čáli: Eva Josefsen

Norut NIBR Finnmark
Raporta: 2006:4

ISBN: 82-7571-152-5

Barggaheaddji: Gielda- ja guovlodepartementa

Prošeaktajodiheaddji: Eva Josefsen
Čoahkkáigeassu: Norut NIBR Finnmarku ja TNS Gallup leat čadahán iskkadeami dan birra movt sámít ieža leat vásihan vealaheami Norggas. Iskkadeapmi čájeha ahte juohke njealját sápmelaš lea maŋemus guovtti jagis vásihan vealaheami danin go lea sápmelaš, vaikko vel buohkat eai leat ge seamma dávjil dan vásihan ja eai buohkain leamaš seamma garra vásáhusat. Sii leat vásihan sihke sosiálalaš ja struktuvrralaš vealaheami. Dieđut leat čohkkejuvvon gažadanskoviide mat leat boasttas sáddejuvvon ja leat maid čadahuvvon vihtta jearahallama.

Fáddásánit: vealaheapmi, sápmelaččat, ráhkadusat

Beaivi: 05.05.06

Galle siiddu: 41

Haddi: kr 100,-

Almmuheaddji: Norut NIBR Finnmark as
Follums vei 33
9510 ALTA

Telefuvdna: 78 45 71 00
Telefákssa: 78 45 71 01
E-poasta: post@finnmark.norut.no

Deaddelan: Norut NIBR Finnmark as

Álgu

Dát raporta duodašta vealaheami maid sámít Norggas ieža leat vásihan.

Lea Norut NIBR Finnmárku ja TNS Gallup mat leat čielggadeami čadahan Gielda- ja guovlludepartementta ovddas. Dutki Eva Josefsen lea jodihan proševtta. Norut NIBR Finnmárku ja TNS Gallup leat ráđđálaga ráhkadan gažadanskoviid mat leat vuodđun raportta kvantitatiiva guorahallamii. Ja lea TNS Gallup mii lea bargan teknikkalaš barggu mii guoská skoviid sáddemii ja dieđuid giedahallamii. Dieđut čohkkejuvvojedje gaskkamuttos skábmamánu gitta juovlamánu lohppii 2005. Lea dutki Eva Josefsen gii lea čadahan jearahallamiid, guorahallan čohkkejuvvon dieđuid ja čállán raportta. Seniordutki Birgit Abelsen lea nevvodan ja leamaš čállinbarggus bagadalli.

Norut NIBR Finnmárku ja TNS Gallup giitet buohkaid geat aste vástidit gažadanskovi. Mii hálidit maid giitit dan vihtta olbmo geat serve jearahallamii. Jus sii eai livčče searvan, de ii livčče leamaš vejolaš čállit dan raportta.

Gudrun Elissa Eriksen Lindi lea jorgalan gažadanskovi dárogielas sámegillii, ja Elle Márjá Vars lea jorgalan raportta dárogielas sámegillii.

Norut NIBR Finnmárku ja TNS Gallup hálidit giitit Gielda- ja guovllodepartementta miellagiddevaš barggu ovddas.

Álftás 20.03.06

Sveinung Eikeland
Hálddáhusedirektevra

Sisdoalu čilgehus:

Álgu	3
1. Álggahus	7
2. Rasisma ja vealaheapmi maid ieš lea vásihan	9
2.1 Makkár váttisvuodas lea sáhka	9
2.2 Dáruiduhttimis dásseárvui?	9
2.3 Sápmelaččat ja vealaheapmi Ruotas	10
2.4 Movt olmmoš ieš vásiha ja dovdá vealaheami	11
2.5 Guovddáš doahpagat	11
3. Bargovuohki	13
3.1 Gažadaniskadeapmi	13
3.1.1 Gažadanskovi sisdoallu ja gáržžideamit	13
3.1.2 Movt čohkket dakkár joavkku mii ovddasta sámiid	15
3.1.3 Vástidanproseanta ja man viidát dat ovddasta	16
3.1.4 Geat šadde eret iskkadeamis	17
3.1.5 Makkár sámi iskkadanjoavkku välljiimet	19
3.2 Jearahallan	20
4. Dieđut maid čohkkiimet	21
4.1 Oanehaččat maid informánttat muitaledje	21
4.2 Vuodđodieđut vástideddjiid birra	22
4.3 Vealaheapmi maid ieš lea vásihan	23
4.3.1 Vealaheami fuobmán ja movt dat bohtá ovdan	23
4.3.2 Čearddalaš vealaheapmi	25
4.4 Movt muhtun čuolmmat ipmirduvvojit	26
4.4.1 Sámegiella ja kultuvra dearvvašvuodabálvalusas	26
4.4.2 Almmolaš reguleremet	29
4.4.3 Oahpahuš ja oahppu	32
4.4.4 Sámi vuoigatvuodát ja Finnmárrkoláhka	36
4.4.5 Sámedikki doaibma ja Sámedikki jienastuslohku	38
4.5 Bohtosiid čoahkkáigeassu	39
5. Makkár doaimmaide livččii dárbu	41

Girjelistu

Mildosat:

Mielddus 1: Reive mii sáddejuvvui sámegillii ja dárogillii ja gažadanskovvi sámegillii ja dárogillii

Mielddus 2: Gažadanskovvi vástidanproseanttaiguin

Mielddus 3: Tabeallat mat čájehit movt jávkan guorahallojuvvui

Tabellačilgehus:

TABEALLA 1: SÁDDEJUVVON SKOVIT JA SKOVIT MAT BOHTE RUOVTTOLUOTTA	16
TABEALLA 2: SÁPMELAČČAT JA SÁMEDIKKI JIENASTUSLOHKU	19
TABEALLA 3: VÁSTIDEDDJIID DOVDOMEARKKAT. JUOHKINLOGUT JA PROSEANTTAT.....	22
TABEALLA 4: LEAT GO MAÐEMUS GUOVTTI JAGIS VÁSIHAN AHTE DON IEŠ LEAT MOKTEGE VEALAHUVVON?	23
TABEALLA 5: MAN DÁVJÁ LEAT DON IEŠ VÁSIHAN VEALAHEAMI MAÐEMUS GUOVTTI JAGIS?	23
TABEALLA 6: MAKKÁR BIRRASIIN VEALAHEAPMI DÁHPÁHUVVÁ.	24
TABEALLA 7: MANNE VEALAHEAPMI DÁHPÁHUVVÁ.	24
TABEALLA 8: LEAT GO DON VEALAHUVVON DANIN GO LEAT SÁPMELAŠ? MOVT LOGUT JUOHKÁSIT IDENTITEHTE MIELDE.	25
TABEALLA 9: BÁIKKÁLAŠ DEARVVAŠVUOÐABARGIIN LEA HEITTOT BÁIKKÁLAŠ SÁMI KULTURMÁHTTU	27
TABEALLA 10: BÁIKKÁLAŠ DEARVVAŠVUOÐABARGIT EAI HUMA SÁMEGIELA	27
TABEALLA 11: LEAN VÁSIHAN AHTE IN LEAT OŽŽON DULKKA VAIKKO LEAN DAN SIHTAN GO LEAN LEAMAŠ DOAKTÁRA LUHTTE/BUOHCCIVIESUS	28
TABEALLA 12: MUHTORJOHTOLATLÁHKA MEHCIIN JA ČÁZIIN II VUHTIIVÁLDDE MU MEAHCÁSTANVUGIID	29
TABEALLA 13: SUODJALUVVON GUOVLLUID ÁSAHEAPMI ČUOHCÁ HEJOT MU LUONDDUGEAVAHEAPMÁI	30
TABEALLA 14: NORGGA ÁRBELÁHKA II LEAT NUGO MUN IPMIRDAN ÁRBEJUOHKIMA.....	30
TABEALLA 15: BEARAŠ/USTIBAT EAI LIIKO DASA GO/JUS MU MÁNÁIN LEA SÁMEGIEL OAHPAHUS	32
TABEALLA 16: OAČČUN VÁILEVAŠ DIEÐUID SKUVLLAS DAN BIRRA MAKKÁR VUOIGATVUOÐAT MU MÁNÁIN LEAT OAZŽUT SÁMEGIEL OAHPAHUSA.....	33
TABEALLA 17: II ŠATTA OAHPAHUS JUS SÁMEGIEL OAHPAHEADDJI LEA BUOHCCI.....	34
TABEALLA 18: II ŠATTA EARÁ FÁGAIN OAHPAHUS JUS OAHPAHEADDJIT LEAT BUOHCCIT	34
TABEALLA 19: OAHPAHEDDJIIN LEA UNNÁN DIEHTU SÁMIIDE GULLEVAŠ ÁŠŠIIN.....	35
TABEALLA 20: SÁMI VUOIGATVUOÐAID/FINNMÁRKKOLÁGA DIGAŠTALLAN LEA DAGAHAN HEAJUT OAINNU SÁMIIDE MAÐEMUS GUOVTTI JAGIS	36
TABEALLA 21: MEDIAIN LEAT LASSÁNAN HEAJOS SÁGAT SÁMIID BIRRA MAÐEMUS GUOVTTI JAGIS	37
TABEALLA 22: SÁMI VUOIGATVUOÐAID/FINNMÁRKKOLÁGA DIGAŠTALLAN LEA DAGAHAN AHTE MU VUOSTÁ LÁHTTEJIT HEAJUBUT GO OVDAL	37
TABEALLA 23: LEAN VÁSIHAN AHTE BEARAŠ/USTIBAT LÁHTTEJIT MUIINNA HEJOT DANIN GO LEAN ČÁLIHAN SÁMI JIENASTUSLOHKUI.....	38

1. Álggahus

Dát raporta duođašta iskkadeami mii lea čađahuvvon dan birra movt sámít Norggas ieža leat vásihan vealaheami. Lea Norut NIBR Finnmárku ja TNS Gallup mat leat čađahan čielggadeami Gielda- ja Guovlodepartementta ovddas.¹

Čielggadeapmi govvida movt sámít ieža leat vásihan vealaheami, maiddái struktuvrralaš vealaheami. Dás bohtet maid ovdan máŋggalágan ipmárdusat mat gusket ollu čuoččuhusaide mat leat čadnon iešguđetlágan fáttáide. Loahpas leat evttohuvvon muhtun vejolaš doaibmabijut mat sáhttet leat veahkin olbmuid dustet čearddalaš vealaheami. Čielggadeapmi váldá ovdan vealaheami maid sámít vásihit olbmuid gaskkas geat eai leat sápmelaččat, dás eat guoskkat vejolaš vealaheami mii soaitá gávdnot sámiid iežaset gaskkas.²

Čielggadeapmi lea vuolgán das go Stuoradiggi lea giddden beroštumi bargat juoidá daid miellaguottuiguin mat olbmuid leat sápmelaččaide ja sámii dilálašvuodaide (B.Innst.S nr.5 (2002-2003), kap. 4.4.4). Earet eará leat oainnusinbohtán heajos oainnut sápmelaččaide iešguđetlágan almmolaš digaštallamiin maŋemus jagiid, ovdamearkkadihte sámii oahppoplánaid, sámii geaidnonamaid ja báikenamaid bargguid oktavuodas, ja go lea leamaš sáhka sámii eanavuoigatvuodain. Ferte vuos čohkket dieđuid daid heajos oainnuid birra mat olbmuid leat sámiid ektui ovdal go sáhtta álggahit doaimmaid mat váikkuhivčče olbmuid buoret miellaguottuid ja buoridivčče diehtujuohkima álbmogii sápmelaččaid birra.

Raporttas leat vihtta kapihttala. Oanehis álggahusa maŋgil lea veaháš dan birra makkár váttisvuolta lea biddjojuvvon gieđahallamii, ja nuppi kapihttalis čilgejuvvo teorehtalaš duogáš. Goalmmát kapihttalis čilgejuvvo movt guorahallan lea čađahuvvon, njealját kapihtal sisttisoallá dieđuid mat leat čohkkejuvvon vásáhusaid vuodul ja movt daid guorahallat. Guorahallama loahpas, viđát kapihttalis, evttohuvvojit doaibmabijut.

¹ Čielggadeapmi lei almmuhuvvon rabas fáldahkan dáin báikkiin; Doffin, Norsk lysingsblad, referánsa 2005-09868, ” Čielggadeapmi rasismma ja vealaheami birra Norggas maid sámít ieža leat vásihan”, Gielda –ja guovlludepartementta.

² GGD lassidieđuin mat bohte ovdan fáldadaga almmuheamis, čilgejuvvui ahte iskkadeapmi berre guoskat dušše vealaheapmái sámiid vuostá ja ahte vealaheapmi sámiid iežaset gaskkas ii berre leat oassin iskkadeamis.

2. Rasisma ja vealaheapmi maid ieš lea vásihan

2.1 *Makkár váttisvuodas lea sáhka*

Iskkadeami **váldoulbmil** lea:

- govvidit movt sápmelaččat ieža leat vásihan rasismma ja vealaheami
- evttohit dihto doaimmaid mat sáhttet eastadit rasismma ja sápmelaččaid vealaheami

Iskkadeami **oasseulbmil** lea:

- oainnusindahkat rasismma ja vealaheami priváhta ja almmolaš oktavuodain, sosiála ja searvedoaimmaid oktavuodain
- oainnusindahkat struktuvrralaš vealaheami

Dán guorahallamis ii ráhkaduvvo objektiivva mihttu dasa maid sápmelaččat sáhttet vásihit vealaheapmin, muhto geahččalit baicca kártet eaŋkilolbmuid iežaset vásáhusaid viidodaga, makkár dilálašvuodas vásáhusat dáhpáhuvve, ja movt vealaheapmi dovdui ja almmustuvvui.

2.2 *Dáruiduhttimis dásseárvui?*

Norgga stáhta sámepolitihkka 1800-logus gitta nuppi máilmmisoađi lohppii lei oktiisuddadan (assimileren) politihkka, mii mearkkaša ahte sápmelaččat galge iežaset kulturdovdomearkkaid ja giela earenoamášvuoda sadjái geavahišgoahit eanetlogu álbmoga dovdomearkkaid. Dákkár politihkka lei ideologalaččat vuodđuduvvon sosialdarwinismii ja našunalismii. Virggálaččat oainnusinbođii dát politihkka ovdamearkkadihte skuvlabagadusain gos daddjui ahte buot oahpahus galggai čadahuvvot dárogillii, ja maiddái 1902 eanavuovdinlágas. Dasa lassin biddjojuvvo dáččat dakkár fápmovirggiide báikkálaš servodagain, ja sii ovddidedje dakkár oainnu ahte sápmelaččaid ja dáččaid ovtttasdoaimmas galggai álo bidjat dáru kultuvrra árvvuid vuodđun. Dát speadjalastá sihke dan movt sáhtii imirdit sápmelaččaid ja dáččaid oktavuoda eaŋkilolbmo dásis ja maiddái sápmelaččaid ja dáččaid almmolaš ovtastallamiin. (Stordahl 1997, Kramvig 1999).

Loahpageahčen 1900-logu hábmii stáhta odđa geainnu iežas unnitloguálbmot politihkkii. Muhto áibbas čielgasit ii rievdan stáhta sámepolitihkka ovdal Álttá-ášši oktavuodas 1970- ja 80-logus, nugo dat earet eará boahtá ovdan vuodđolága 110 a paragrafas; ahte lea stáhta ovddasvástádus láchit dilálašvuodaid nu ahte sámi álbmot galgá sáhttit ovddidit iežas giela, kultuvrra ja servodateallima.

Vaikko vel mañemus 25-30 jagiid lea ge fievrreduvvon buorre almmolaš politihkka, de anjke duollet dálle ihtet iešgudetlágan sáгат mediain mat gusket daid váttisvuodaide movt sápmelaččat vásihit rasismma dahje vealaheami. Magasinet áigečállošis (2005) čállojuvvo dán ášši birra falástallama oktavuodaš. Eará váttisvuodat sáhttet leat movt earakilolbmot ain dovdet sámiid vuostá vašuheaddji vuoiñña, nugo ovdamearkkadihte dakkár čállošat go ” sii leat dakkár olbmot geat ain ellet álbmoga suhkkes rođus”.³ Eará ovdamearka sáhtta leat go almmolaš mearrádusaid váikkuhus lea ahte sámi kultuvra vealahuvvo, nugo Norgga Falástallanlihtu njuolggadusat main daddjo ahte falástallanservviin galget leat dárú namat. Dat hehte báikkálaš falástallanservviid geavaheamis sámi namaid.⁴ Muhto maiddá almmolaš eiseválddiid njuolggadusat ja láhkaásahusat sáhttet vásihuvvot vealaheaddjin⁵ dahje eai heive riehta sámi riekteipmárdussii. (Owe 1998).

Ii leat ovdal dutkojuvvon movt sápmelaččat ieža vásihit vealaheami Norggas. Muhto Ruotas gal gávdno dákkár iskkadeapmi.

2.3 Sápmelaččat ja vealaheapmi Ruotas

1999:s almmuhuvvui iskkadeapmi sápmelaččaid ja vealaheami birra Ruotas (Lange 1998).

Dien iskkadeamis duodaštuvvo ahte juohke goalmát iskkadeami vástideddjiin leat mañemus jagi vásihan unnimusat 1-2 geardde ahte olbmot dajadit heajos sániid sin birra danin go sii leat sápmelaččat. (Lange 1998 s 17-19). Čájehuvvui maid ahte dievddut vásihit dan dávjjibut go nissonolbmot, ja ahte Norrbotten dievddut vásihit dan dávjjibut go dievddut geat ášset eará guovlluin, ja ahte dievddut geat gullet muhtun čerrui, vásihit eanet vealaheami go eará dievddut. Juohke viđát vástideaddji lei vástidan ahte sii leat mañemus jagis vásihan 1-2 geardde ovdamearkkadihte cielaheami bargosajis. Juohke viđát nissonolmmoš ja juohke gudát dievdu lei mañemus jagis unnimusat 1-2 geardde vásihan áitagiid almmolaš báikkiin. Iskkadeapmi duodašta ahte vealaheapmi maid sápmelaččat Ruotas leat vásihan, ii leat nu ollu earalágan dan vealaheamis maid ollu sisafárrejeaddji joavkkut mitalit iežaset leat vásihan (Lange 1998 s 19 – 23). Ferte gal deattuhit ahte eat sáhte Ruota loguid ja materiálahid jur njuolgut bálddastahttit dáinna iskkademiin, danin go sihke gažadanskoviid sisdoallu ja vástideddjiid válljen leat goabbatláganat. Muhto ruota guorahallan sáhtta váikkuhit dasa ahte dán iskkadeami dieđuid beassá digaštallat vel viidát duogáža vuodul.

³ Lohkkiidreive Altapostenis 8. beaivvi čakčamánuš 2005, ”Kystpartiet rasistisk?”

⁴ Doaimmahusčálus Finnmark Dagbládis 1. beaivvi juovlamánuš 2005, ”Klubbnavn til besvær”

⁵ Doaimmahusčálus Finnmark Dagbóadis 25. beaivvi borgemánuš 2005, ”Scooteravgifter er rasediskriminerende”

2.4 *Movt olmmoš ieš vásiha ja dovdá vealaheami*

Dát raporta lea dan birra movt sápmelaččat ieža leat vásihan ja dovdan vealaheami, ja dás lea sáhka dušše sápmelaččaid čearddalaš vealaheamis. Go galgá iskat movt guhtege ieš lea vásihan ja dovdan vealaheami, de leat guđege olbmo iežas vásáhusat ja dilálašvuoda čilgemat mat kártejuvvojit. Dat mearkkaša ahte vásáhus mii ovttá olbmo mielas lea čearddalaš vealaheami, sáhtá nuppi olbmo mielas leat vealaheami mii dahkko juogo sohkabeali, agi, sosiála árvvu, geográfalaš gullelašvuoda dahje eará sivaidda vuodul (Johnsen 1997). Danin lea ge juohkehačča iežas duohken čilget movt son ieš dovdá dan go olbmui meannudit negatiivalaččat iešguđetládje, ahte čuohcá go dat sutnje čearddalaš vealaheamin dahje leat go su mielas eará sivat dasa.

Seammás gal gávdno maid juogalágan oktasaš ipmárdus das makkár dovdomearkkat vealaheamis leat, sihke stuorát ja unnit sámi joavkkuin. Man dihtomielaččat olbmot leat dákkár vásáhusaid ektui, vuolgá das man muddui sápmelaččat badjelasas váldet ja digaštallat dákkár vásáhusaid. Dán oktavuodas dáidet leat geográfalaš erohusat, ja man duodalažžan guhtege dovdá dákkár vásáhusaid, dáidá muhtun muddui vuolgit das makkár oahppu olbmot lea, man agi olmmoš lea jna. Dán iskkadeamis eat leat čohkken dieđuid dan birra man ollu olbmot dábálaččat hupmet vealaheami birra maid sámiid ieža leat vásihan.

Go dan čielggadeami dieđuid guorahallá, de fertet ge muitit dan ahte leat eankilolbmuid iežaset árvvoštallamiid bohtosat mat dán iskkadeamis bohtet oidnosii.

2.5 *Guovddáš doahpagat*

”Rasisma” doaba sáhtá čilgejuvvot juogo ”boares rasisman” man vuodđun lea biologalaš čilgehus dahje ”odđa rasisma” man vuodđun lea olbmo oktavuodta eará olbmuid gain lea earalágan kulturduogáš (Giddens 2001 s. 251 - 252). ”Boares” rasismma vuodđun lea dakkár ipmárdus ahte okta olmmoščearda sáhtá systemáhtalaččat leat áibbas bajábealde eará čearddaid, namalassii dakkár ipmárdus ahte olbmuid sáhtá biologalaččat juohkit iešguđetlágan ja mánggadássásaš šlájaid. ”Odđa” rasisma lea ges dakkár jurddašmáalle ahte biologiija sajis sáhtá baicca kulturduogáza geavahit vuodđun sirret vissis čearddalaš joavkkuid olggobeallái. Ja leat eanetlogu álbmoga kultuvra árvvut mat huksejit bajit- ja vuolitortnegiid, ja danin lea ge erohusaid huksen hui guovddážiis odđarasismmas.

”Rasisma” doaba lea dakkár doaba mii sisttisoallá garra symbolaid ja čuohtá olbmuid dovduide. Go dán doahpaga geavaha dihto ilbmagiidda, de dainna čujuha maid dasa ahte iešguđet ilbmaga duohken lea dihtomielalaš jurdda olbmuid juohkimii ja sirremii. Lea váttis dán raporttas dadjat ahte leat go dat vásáhusat maid olbmot leat vásihan boadus servodaga jurddašannmálles dahje vuolget go dat baicca dakkár eahpesystemáhtalaš ja jurdilmeahtun jurddašeamis mii lea sajáiduvvan muhtun olbmuid birra. Jus galggašii iskat lea go Norggas vejolaš rasisma sámiid vuostá, man duohken lea ideologalaš jurddašeapmi, de dat gáibidivččii miha eanet olmmošlaš návccaid, áiggi ja ruđa go dat mii dán prošeavttas rámma siskkobealde lea. Danin geavahuvvo dán čállošis ”vealaheapmi” doaba dakkár oktasaš doaban.

”Vealaheapmi” mearkkaša ahte ii meannut olbmuiquin seammaládje, ja ahte ii leat áššálaš vuodđu vealaheapmái, ii ge meannudeapmi geavahuvvo positiivalaš vealaheapmin (NOU 2002:12, Johnsen 1997). Čearddalaš vealaheapmái lea dávjá vuodđun dat ahte vissis čearddaide lea sajáiduvvon juogalágan heajos oaidnu, dat mearkkaša ahte olmuin leat čilgekeahkes heajos ovdagáttut eará olmmoščearddaid birra, maid geavahit olles olmmoščearddaid heajušeapmái. Čearddalašvuolta lea sosiálalaš jurddašannvuohki mii vuolgá kultuvrralaš eallimiin, dakkár jurddašannvuohki ahte ovtt olmmošjoavkku galgá sirret nuppis. Sirrema ággan sáhtta leat ovdamearkkadihte giella, historja, osku ja biktasat. ”Struktuvrralaš vealaheami” dovdomearka lea ges ahte mearrideaddji struktuvrrat leat hábmejuvvon nu ahte dat sisttisdollet vealaheaddji vuogádagaid (NOU 2002:12). Dat eai leat makkárga summalis vuogádagat, muhto baicca systemáhtalaš dovdomearkkat servodagas mat leat áiggiid čađa hábmejuvvon ja mat ollugiid mielas otná servodagas juo leat sajáiduvvan mearrádussan. Dat sáhttet leat mearriduvvon lágat ja virggálaš mearrádusat, muhto maddái sajáiduvvan vierut, nugo ovdamearkkadihte dat vierru ahte galgá leat čielga dárú skuvla, ja maddái dat makkár sadji skuvlaásahusa galgá leat Norgga našuvnna huksemis.(Lund 2003). Vuogáiduvvan rasisma duvdá muhtun eaŋkilolbmuid dahje olmmošjoavkkuid ovddabeallái earáid ja manná bajábeallái eaŋkilolbmuid daguid. (Brockmann, Rogstad og Borchgrevink 2002).

3. Bargovuohki

Čielgagdeamis leat geavahan gažadaniskkadeami maid TNS Gallup lea čadahán ja kvalitatiiva iskkadeami maid Norut NIBR Finnmark lea čadahán. Iskkadeapmi lea čadahuvvon guovtti oasis;

1. Gažadaniskkadeapmi, mii sáddejuvvui boastta mielde sápmelaččaide.
2. Gažadaniskkadeami bohtosiid čuovvoveapmi, gos čadahuvvui jearahallan muhtun vástideddjiiguin.

3.1 Gažadaniskkadeapmi

Lea stuora hástalus kártet vealaheami maid olbmot ieža leat vásihan. Go lea sáhka vásáhusain maid olbmot ieža leat vásihan, de eai leat biddjojuvvon makkárga mihtut vásáhusaide, ja logut mat bohtet ovdan, eai atte makkárga objektiiva čilgehusa dáhpáhusain. Dát dagaha ahte ii sáhte dáhkidit ahte dat doaibmabijut, mat evttohuvvojit loahpas dán raporttas, duddjoše duođai dan ávkki ahte eaŋkilolbmot eai dárbbasivčče šat dovdat nu ollu vealaheami.

Eará hástalus lea gávdnat buriid čilgenvugiid movt čilget mii lea vealaheapmi. Go dát čielgagdeapmi lea gáržžiduvvon sihke ruđa ja áiggi dáfus, de dat lea maid diehttelas gáržžidan iskkadeami viidodaga. Ja go dasa lassin vel lea váttis ”fáhtet” váttisvuođa, de soitet dat dieđut mat dás bohtet ovdan leat unnán guoskevaččat muhtumiidda, earenoamážit danin go olbmot iežas vásáhusat mat gusket vealaheapmái, šaddet leat oalle guhtetláganat.

Lea maid stuora eahpesihkaravuohta čadnon dasa movt galgá dulkot loguid mat bohtet ovdan iskkadeamis, dan ektui makkár viidodagas lea sáhka go hubmojuvvo vealaheami birra maid olbmot ieža leat vásihan. Dáhpáhuvvá go ovdamearkkadihte dákkár vealaheapmi hui dávjá dahje hui hárve, ja lea go dakkár vásáhusain sáhka mat dagahit olbmo beaivválaš eallima sakka váttisin?

3.1.1 Gažadanskovi sisdoallu ja gáržžideamit

Ráhkaduvvui gažadanskovvi mas ledje oktiibuot njeallje siiddu (geahča mielddus 1).

Gažadanskovis ledje guokte váldooasi. Vuosttaš oasis ledje gažaldagat mat leat njuolga čadnon vealaheapmái ja maid buohkat, sihke sápmelaččat ja eai-sápmelaččat galge sáhttit vástidit. Dákkár vuohki lei välljejuvvon danin go barggaheadji hálidii ahte iskkadeapmi galggai guoskat buot sápmelaččaide, ii dušše sidjiide geat leat Sámedikki jienastuslogus. Dát

mielddisbuvttii ahte skovvi fertii sáddejuvvot maiddái muhtun sáhtedohko välljejuvvon oassái álbmogis, sihke sápmelaččaide ja earáide, lassin sidjiide geat leat sámi jienastuslogus. Ja vai buohkat sis geaidda skovvi sáddejuvvui, galge sáhttit deavdit muhtun oasi skovis, de ledje vuosttaš oasis skovis gažaldagat mat gusket vealáheapmái maid vaikko gii sáhtta vásihit. Skovi nubbe oassi lei vásetin sápmelaččaide várás. Gažandanskovvi lea hábmejuvvon nu ahte vaikko gii sáhtta vástidit buot gažaldagaid gitta 9. gažaldaga rádjái, ja dasa lassin vel 17. gažaldaga. Danin leat ge gažaldagat 1-8 vealaheami birra juohkelágan oktavuodain, ii dušše čearddalaš vealaheami birra. Gažaldagat 9- 16 leat vásetin sidjiide geat leat sápmelaččat dahje gain lea sámi/mánnggačearddalaš identitehta. Mañemus gažaldagain, 18 – 23, čohkket duogášdieđuid buot vástideddjiid birra. Gažadanskovi gažaldagat leat áiggi dáfus ráddjejuvvon vásáhusaide maid vástideaddjit leat vásihan mañemus guovtti jagis. Dat dahkkui danin vai oazžu dieđuid dálá áiggi dáhpáhusaid birra, ja vai sáhtta evttohit doaibmajuid.

Dakkár vuohki, ahte sáddet gažadanskovit boastta mielde, välljejuvvui danin go dat vuohki heive buoremusat iskkadeapmái gos ulbmiljoavkku lea váttis deaivat. Dákkár vuohki lea maid buoret go eará iskkadanvuogit dakkár oktavuodain gos galgá čohkket dieđuid mat olbmuid mielas sáhttet leat hearkkes dieđut. Muhto nuppi bealis sáhttet fas leat mánnga siva dasa manne nu unnán olbmot vástidedje. TNS Gallup lea vásihan ahte vástidanproseanta lea unnimus ovdal juovllaid ja ovdalaš geasseluomu go muđui jagis. Danin sáhtta ge okta sivva leat ahte skovit sáddejuvvojedje skábmamánus. Eará čilgehus dasa go nu unnán vástidedje, sáhtta leat iskkadeami fáddá. Go galgá iskat vealaheami maid olmmoš ieš lea vásihan, de dat gáibida ahte vástideaddji bisána smiehttat vásáhusaidis, ja dan dáfus lea gažadanskovvi vuogas iskanvuohki. Muhto dat eaktuda ahte vástideaddji ieš hálida smiehtadit dakkár fáttá mii mánngasa mielas sáhtta leat hearkkes ášši. Gažadaniskcadeami barggu oktavuodas čuojahedje olbmot TNS Gallupii. Dáid telefunságastallamiid⁶ sáhtta juohkit guovtti oassái; dárrolaččat mat ledje hárbman go sin mielas ii lean balánsa gažadanskovis danin go das lei sáhka dušše sápmelaččaide vealaheamis, ja sápmelaččat mat čuojahedje ja lohke ahte dá lei fáddá maid galggaše diktit orrut.

⁶ Telefunságastallamat eai registrerejuvvon moktege systemáhtalaččat, eai viidodaga eai ge fáttá dáfus, ii ge čuojaheddi duogáš ge registrerejuvvon.

3.1.2 Movt čohkket dakkár joavkku mii ovddasta sámiid

Lea oppanassiige oalle hástalus čađahit dakkár iskkadeapmi mii galggašii fátmmastit buot sápmelaččaid, danin go ii gávdno makkár ge listu mas oainnášii gii lea sápmelaš ja gii ii. Leat stuora metodalaš hástalusat čadnon dasa jus galggašii oažžut sámi álbmoga lohku. Lassin

dasa ahte objektiivalaččat lohkat olbmuid dan mielde geain lea sámegiel duogáš, de gávdnojit maid olbmot geat dovdet iežaset sápmelažžan, iige dien guovtti veattus dárbbáš leat oktavuoha. Sámedikki jienastuslohku čáliheapmi lea eaktodáhtolaš, ja eai buot rávis sápmelaččat leat čálihan iežaset Sámedikki jienastuslohku. Dasa leat mánggalágan sivat. Jienastuslogus ledje ovdamearkkadihte mihá eanet dievddut go nissonolbmot gitta 2001 válgga rádjái. Ii ge leat iskojuvvon leat go sámi jienastuslogus eará bonjuvuodát dan ektui movt olmmoš jáhkká sámi álbmoga olmmošlogu oktiibuot leat.

Sáhtta jearrat ahte leat go dat sápmelaččat geat iskkadeamis leat mielde juste sii geain lea stuoramus várra gártat vásihit vealaheami. Válljenvuohki, gos eanas oassi gessojuvvui sámi jienastuslogus, sáhtta dagahan boasttu juohkáseami, jus jienastuslohku ii atte rievttis gova sámi álbmogis. Okta informánttain (geahča kap 3.2) čujuhii ahte leat sii geain lea heajumus ruhtadilli ja heajumus oahppu servodagas, geat álkimusat sáhttet šaddet vásihit negatiiva meannudeami. Ja lea čájehuvvon ahte lea juste dat joavku mas unnimusat servet iskkademiide. Ja sáhtta maid jearrat man stuora oassi sis leat čálihan iežaset Sámedikki jienastuslohku.

Iskkadeapmi lea ráddjejuvvon 38 suohkanii gos unnimusat 1 proseanta álbmogis lea čálihan Sámedikki jienastuslohku.⁷ Oažžun dihtii dakkár joavkku mii sáhtta ovddastit sámiid, de juogaduvvui álbmot čuovvovaš joavkkuide ovdal gesiimet geat iskkadeapmái galge searvat; Suohkanat gos leat ollu, oalle ollu dahje unnán čálihan jienastuslohku. Suohkanat maid gohčodit dakkár suohkanin gos ollugat leat čálihan jienastuslohku, leat suohkanat gos badjel 40 proseantta ledje čálihan jienastuslohku, oalle ollu mearkaša go gaskal 10 ja 40 proseantta

⁷ ”Sámedikki válgajienastuslohku” geavahuvvo dan sajis mii Sámelágas gohčoduvvo sámi jienastuslohkun. Dan dahkat danin vai oažžut čielgasit ovdan ahte dás ii leat sáhka jienastuslogus mas leat mielde buot sápmelaččat Norggas, muhto ahte dat lea dušše jienastuslohku mii geavahuvvo Sámedikki válggain. Dárogiel doaba ”Sametingets valgmanntall” lea seamma go sámegillii ”Sámi jienastuslohku”. Geahča maid Pettersen (2004) dárkilit guorahallama várás.

ledje čálihan ja unnán čálihan lea go gaskal 1 ja 10 proseantta suohkana sápmelaččain leat čálihan jienastuslohkui. Juohke joavkkus gessojuvvojedje seamma ollugat (567 olbmo). Dasa lassin gessojuvvui okta joavku Sámedikki jienastuslogus Oslo ja Romssa suohkaniin, dan oassái iskkadeamis mii gohčoduvvo ”gávpotsámit”.

Dan guovtti joavkkus gos badjel 10 proseantta ledje čálihan jienastuslohkui, gesiimet 60 proseantta sámi jienastuslogus ja 40 proseantta TNS Gallupa olmmošdatačoakkáldagas. Gažadaniskadeapmi čađahuvvui dan láhkái ahte skovit sáddejuvvojedje boastta mielde⁸ skábmamánu gaskkamuttos gitta juovlamánu lohppii 2005. Mii sáddiimet maid muittuheami. Skovvi lei sámegillii ja dárogillii. Sáddiimet 2001 skovi, 567 skovi sáddejuvvojedje ovdalis namuhuvvon suohkaniidda ja dasa lassin sáddejuvvojedje 300 skovi gávpotsápmelaččaide. Sámedikki jienastuslogus gesiimet oktiibuot 1567 nama ja 434 nama gesiimet ges TNS Gallupa olmmošdatačoakkáldagas. 125 skovi bohte ruovttoluotta rabakeahtta, 70 dain ledje sáddejuvvon Sámedikki jienastuslogu olbmuide. Dasto báhce vel 1497 skovi Sámi jienastuslogu olbmuide ja 379 skovi TNS Gallupa olmmošdatačoakkáldaga olbmuide, oktiibuot 1876 skovi.

3.1.3 Vástidanproseanta ja man viidát dat ovdasta

Oktiibuot sáddejuvvojedje 2001 gažadanskovi. Dain bohte oktiibuot 545 vástiduvvon skovi ruovttoluotta, mii mearkkaša ahte 29,0 % vástidedje.

Tabella 1: Sáddejuvvon skovit ja skovit mat bohte ruovttoluotta

Makkár suohkan	Oktiibuot sáddejuvvon skovit	Geassán jienastuslogus	Rabakeahtta konvoluhtat jienastuslogu olbmuin	Báhcán jienastuslogu jovkui earret rabakeahtta reivviid	Oktiibuot vástidan	Oktiibuot vástidan jienastuslogu joavkkus
Ollu	567	350	13	337	129	95
Oalle ollu	567	350	8	342	172	110
Unnán	567	567	24	543	156	172
Gávpotsámit	300	300	25	275	88	88
Oktiibuot	2001	1567	70	1497	545	465

Dain 545 vástádusain maid oaččuimet ruovttoluotta, ledje 465 skovi maid jienastuslogu sámit ledje vástidan ja 80 skovi mai ledje vástidan olbmot geat eai leat jienastuslogus. Das oaidná ahte jienastuslogu sápmelaččaidda vástidanproseanta lea 31,1 %. Sis geat eai lean

⁸ Gažadanskovvi ja reive mii sáddejuvuvui dan mielde sámegillii ja dárogillii čuovvu dán raportta mielddusin

jienastuslogus, vástidedje 38:s ahte sii eai leat sápmelaččat. Go nie unnán sis geat eai leat sápmelaččat vástidedje, de sin dieđut eai geavahuvvo dán iskkadeamis.

Iskkadeamis mii čađahuvvui sámiid ja vealaheami birra Ruotas, ledje buohkaid geat serve iskkadeapmái (N=500) geassán Ruota Sámedikki jienastuslogus (Lange 1998).

Vástidanproseanta lei 74,4 %. Dat ahte lea nie stuora erohus ruotabeale iskkadeamis ja dán iskkadeamis mii guoská vástidanprosentii, sáhtta vuolgit das man ollu návccat leat geavahuvvon dieđuid čohkkemiidda. Ruotabealde barge nu ahte vuos sáddejedje muittuhusa sidjiide geat eai lean vástidan, nu go mii nai dagaimet, muhto ruotabealde čađahedje telefonjearahallama singuin geat eai vástidan vel de ge go vuosttaš muittuhus sáddejuvvui. Dasto sáddejuvvui vel okta reive sidjiide geat vel eai lean vástidan (Lange 1998 s. 6). Dieđuid čohkken ruotabeale iskkadeamis čađahuvvui miessemánus čakčamánui, ja dán min iskkadeami dieđuid čohkken lea bistán sullii 1 ½ mánu.

3.1.4 Geat šadde eret iskkadeamis

Go nu unnán sis geaidda skovvi sáddejuvvui vástidedje, de dat mearkkaša ahte šaddá hui stuora jávkanoassi dan olmmošjoavkkus geat ledje välljejuvvon iskkadeapmái. Jienastuslogu sámiid vástidanproseanta lea unnit go dat maid leimmet vuordán, muhto sáhtta dohkkehuvvot jus jávkan ii váikkut beare stuora erohusa oppalaš jienastuslogus. Go leat geahčadan jávkanproseantta mii guoská jienastuslogu vástideddjiide, de leat bálddastahtán dainna movt olmmošlohku juohkása Sámedikki jienastuslogus; nugo ovdamearkadihte sohkaheali, agi ja fylkiigullevašvuoda dáfus. Go ii gávdno statistihkka mas oainnášii man ollu sápmelaččat gávdnojit oktiibuot, de ii leat vejolaš sullasaš jávkanbálddastahttima guorahallat daid sápmelaččaid logu ektui geat eai leat jienastuslogus.

Go geahččá movt logut juohkásit agi ja sohkaheali ektui, de leat dán čielggadeamis dušše smávit proseanta erohusat sihke olles jienastuslogu ektui, gallásii skovvi sáddejuvvui ja gallis vástidedje. Eai fylkkaid gaskka juohkaseamis ge leat nu stuora erohusat dien dáfus ahte dat attášii boasttu gova. Miiddus 3 čilge jávkama loguid ja daid guorahallama.

Okta eará duogáš masa sáhtášii giddet beroštumi, lea oahppu. Eai gávdno makkár ge čohkkejuvvon dieđut dan birra makkár oahppodási jienastuslogu sámiin lea, danin leat dás geavahan olles riikka bálddastahttimii vuodđun.⁹

Logut čájehit ahte 18,3 % vástideddjiin lea vuodđoskuvlla dásis oahppu, oktiibuot Norggas lea dat lohku 19,5 %, 34,8 % vástideddjiin lea joatkaskuvlla dásis oahppu, muhto olles Norggas lea diet lohku 56,5 %, ja 42,8 % vástideddjiin lea allaskuvlla dahje universitehta dásis oahppu, olles Norggas lea diet lohku 24 %. 4,1 % eai leat vástidan makkár oahppu sis lea.

Logut čájehit ahte vástideddjiid oahppodásis ja olles Norgga oahppodásis lea erohus. Dát sáhtta čájehit ahte čohkkejuvvon dieđut eai atte jur áibbas rievttis gova. Muhto dat boasttu govva sáhtta fas nuppe bealis vuolgit das ahte jienastuslohku oppalohkáii soaitte addit rievttis gova álbmogis dasa mii guoská ohppui. Muhto ii gávdno makkár ge statistihkka mii čájehivččii makkár oahppodási jienastuslogu sápmelaččain lea.

Dán čilgema vuodul ii leat ge ágga dadjat ahte jávkan lea dagahan ahte vástideddjiid lohku addá systemáhtalaš boasttu gova. Nu ii leat ge sis geat leat searvan iskkadeapmái ja olles jienastuslogus systemáhtalaš erohus mii guoská dasa movt olbmot leat juohkásan agi, sohkaheali, oahpu jna. dáfus.

Ii sáhte sullasaš jávkanguorahallama čadahit daid sámiid ektui geat eai leat jienastuslogus, danin go ii gávdno statistihkka maid sáhtášii geavahit bálddastahttimii vuodđun. Liikká sáhtta čuoččuhit ahte go váldá mielde daid sámiid dieđuid geat eai leat jienastuslogus, de addet čohkkejuvvon dieđut eanet dievaslaš gova olles sámi álbmogis, go de jus dat dieđut eai livčče mielde, juste danin go sin dieđut eai leat mihtiduvvon makkár ge sturrodaga ektui.

Sáhtta maid jurddašit ahte sii geat eai leat hálidan vástidit, sáhttet vásihan unnit dahje eanet vealaheami go sii geat leat vástidan. Dát sáhtta dieđuide váikkuhit duon dahje dán guvlui, muhto ii leat vejolaš duodaštit ahte nu lea dahje ii leat.

⁹ www.ssb.no: Tabealla: ” 16 jáhkásaš olbmot ja boarraseappot, alimus čadahuvvon oahpu, sohkaheali ja agi mielde. 1. beaivvi golggotmánus 2004. Proseanta”

3.1.5 Makkár sámi iskkadanjoavkku välljiimet

Mii välljiimet garvit vástideddjiid geat eai leat Sámedikki jienastuslogus ja sin geat vástidedje ahte eai leat sápmelaččat. De báhce oktiibuot 507 vástideaddji guorahallamii. Sin gaskkas leat 465 jienastuslogu sápmelaččat ja 42 olbmo geat vástidedje ahte sii leat sápmelaččat, muhto eai leat jienastuslogus.

Tabealla 2: Sápmelaččat ja Sámedikki jienastuslohku

	Navddát go iežat sápmelažžan vai it sápmelažžan?					Oktiibuot
	Lean sápmelaš	Mus lea sihke sámi ja eará identitehta	In leat sápmelaš	Eahpesihkar/In dieđe	Vástikeahtá	
Sámedikki jienastuslogus	223	204	16	13	9	465
Ii jienastuslogus	27	15				42
	250	219	16	13	9	507

Dan 465 vástideaddjis geat leat čálihan iežaset Sámedikki jienastuslohkui, čálle olles 16 vástideaddji (3,5 %) ahte sii eai leat sápmelaččat, 13 leat eahpesihkkarat dahje eai dieđe. Sivvan dása sáhtá leat ahte vástideaddjit leat deavdán skovi boastut, muhto dá leat aŋkke dakkár dieđut maid berrešii iskat dárkileappot. Muhto diekkár iskan lea olggobealde dán raportta fáttá. Go dán čielggadeami ulbmilin lea iskat vealaheami maid sápmelaččat ieža leat vásihan, de leat váldán iskkadeapmái mielde dušše sin geat leat čállán ahte sii leat sápmelaččat dahje ahte sis lea sámi identitehta. Ja go dát guorahallan lea sámiid váste, de sirriimet iskkadeamis maid eret Sámedikki jienastuslogu vástideddjiin sin geat čálle ahte sii eai leat sápmelaččat dahje eai dieđe leat go sámit vai eai. Danin lea čohkkejuvvon dieđuid ja loguid vuolggabáiki sii geat čálle ahte sii leat sápmelaččat ja sii geain lea sihke sámi ja eará identitehta, oktiibuot 469 olbmo.

Buot gažadaniskkademiin šaddá veaháš eahpesihkatvuohta dasa mii guoská loguide, ja danin ferte ge rehkenastit veaháš meaddinmuni. Jus sihkarvuodamunni lea 95 %, mii mearkkaša ahte sáhttit leat meaddán juohke guoktelogádis olles guhkes lohkoráiddus. 469 vástideaddjis lea dasto proseantaid mielde meaddinmuni 5 % +/- 2,0 %, ja 10% bohtosis šattašii ges +/- 2,8 % meaddinmuni, 25 % bohtosis šattašii ges meaddinmuni +/- 4,0 % ja jus rehkenastá 50 % bohtosa, de šattašii meaddinmuni +/- 4,6 % (geahča maid mielddus 3). Mii fuomášahttit ahte meaddinmuni šaddá stuorit smávit joavkkuin nugo oasselávdegottiin dahje vuolitlávdegottiin.

3.2 Jearahallan

Čadahuvvo oktiibuot vihtta jearahallama. Go ozaimet informánttaid, de ozaimet olbmuid geat barget iešguđetlágan institušuvnnain main leat sápmelaččat ulbmiljoavkun dahje oassin ulbmiljoavkkuin. Informánttat orrot sihke dakkár suohkaniin gos sámegiella ja sámi institušuvnnat leat oassin beaivválaš eallimis ja maiddá dakkár suohkaniin gos eai bállo oppanassiige leat huksejuvvon sámi institušuvnnat. Njeallje jearahallama čadaheimmet deaivvadeami bokte ja okta jearahallan čadahuvvui telefonjearahallamin. Leimmet ráhkadan rabas gažaldagaid, nu ahte eai addon vejolašvuodát válljet vástádusa.

Jearahallamat čadahuvvo manjil go leimmet geahčadan gažadanskoviid dieđuid. Ulbmil jearahallamiiguin lei oažžut dárkilit ipmárdusa gažandaskovi dieđuid birra ja nu fuobmát makkár vejolaš doaibmajuid sáhtášii evttohit. Raporttas eat čále juste sánes sátnái maid informánttat lohke, muhto sin dieđut leat mielde fáttáin mat meannuduvvojit. Juohke informántta duogáš lei mearrideaddjin dasa makkár fáddái gidđiimet beroštumi guđege jearahallamis. Dás vuolábealde čuvvot váldočuoggát jearahallamiin.

4 Diedut maid čohkkiimet

Dás vuolábealde lea vuos dan viđa informántta dieđuin čeahkkáigeassu. Dasto lea oanehaččat gažadaniskadeami vástideddjiid birra, veaháš duogášdieđut sin birra, ovdal go guorahallama dieđut ovdanbuktojuvvojit. Dieđut maid oaččuimet jearahallamiin leat maid váldojuvvon mielde lohkomateriálaid árvvoštallamii.

4.1 *Oanehaččat maid informánttat muitaledje*

Ferre deattuhuvvot ahte informánttain ledje iešguđetlágan oaivilat sihke vealaheami viidodahkii ja maiddái dasa makkár vealaheamis lea sáhka.

Okta informánttain čilgii ahte sosiála vealaheapmi ii leat maŋemus jagiid dáhpáhuvvan nu oidnosis, ii ge nu njuolgut. Daddjojuvvui maid ahte ain gávdno hui oppalaš heajos oaidnu sámivuhtii. Dán oktavuođas geavahuvvui ovdamearkan earet eará sámi eanavuoigatvuođaid almmolaš digaštallan ja sámi politihkkáriid heajušeampi. Namuhuvvui maid movt sápmelaččaid bilkidit revyain, gos lea eahpečielggas mii lea leaikkastallan ja mii lea hárdin, ja gos besset čájehit ovdagáttuid ja sajáiduvvan heajos oainnuid. Ja vaikko diekkár leaikkastallit lohket ge ahte sii hálidit suohttasiid ráhkadit, de diekkár čájeheamit anjke muitalit makkár govva ja sajáiduvvan heajos oaidnu ollugiin ain lea sápmelaččaide. Muhto nuppe bealis deattuhuvvui maid ahte sápmelaččat eai berre leat nu rašit ahte eai gierdda leaikka, ja ahte sápmelaččat eai galgga bissut agálaš gillájeaddjin. Máŋggas deattuhedje maid ahte olbmuin eai leat seammalágan gierdavašvuođa rájit ja ahte sii hálldašit vealaheami iešguđetládje.

Vuoigáiduvvon vealaheapmi čilgejuvvui dan láhkái ahte dárú servodat lea huksejuvvon dárú kultuvrii, ja ahte diet kultuvra ii leat bealakeahtes kultuvra. Skuvllain leat ovdamearkkadihte dárú oahppogirjjit dáččaid dilálašvuođaid birra. Eará ovdamearkkat ledje dearvvašvuođasuorggis, gos čájehuvvui man vátis buhcciide sáhtá leat hupmat dearvvašvuođabargiiguin kultur- ja gielladárbbuid birra. Berre leat dearvvašvuođainstitušuvnna ovddasvástádus bearráigeahččat ahte diet bealit dikšumis maid vuhtiiváldojuvvojit. Daddjojuvvui maid ahte dárú politihkas lea nannejuvvon ahte sápmelaččain galget leat seammadássásaš fálddagat iešguđet surggiin, muhto lea dárbu dárkilit čilget mii seammadássásašvuođain oaivvilduvvo. Bođii maid ovdan ahte lágat ja njuolggadusat eai álo vuhtiiváldde sámiid dilálašvuođaid, ovdamearkkadihte boazodoalu fágalaš beroštumiid. Lea dárbu oažžut hálldahusaide eanet dieđuid sámi dilálašvuođaid birra,

earet eará dan ahte sámiid gaskkas ain gávdno luonddu dálloallo ja danin eai berre almmolaš ásašusat ráhkadit dušše dakkár njuolggadusaid maid vuodđun lea oktageardánit dušše bissovaš bargobákkádienas. Eará ovdamearka lei oahpaheapmi, ovdamearkkadihte ahte rávisolbmuid lohkan-ja čállinoahpahuš lea čadnojuvvon bargoeallimii ja čilgejuvvo sisafárreiddjiid dárogiel oahpahussan, muhto eiseválddit eai ipmir man dárbu livččii ásahtit alfabetiserenprošeavtta sápmelaččaid várás. Oppalaččat lea olbmui dat vásáhus ahte almmolaš hálddahušain lea oalle heajos gealbodási dasa mii guoská sámi dilálašvuodaide.

4.2 Vuodđodiedut vástideddjiid birra

Lohkomateriálat maid čájehit dan kapihttalis, leat vižžojuvvon gažadaniskadeamis maid čadaheimmet (geahča mielddus 2). Vástideddjiin lea oalle iešguđetlágan duogáš, nugo tabealla dás vuolábealde čájeha:

Tabealla 3: Vástideddjiid dovdomearkkat. Juohkinlogut ja proseanttat

SOHKABEALLI							
<i>N=469</i>	<i>Nisson</i>	<i>Dievdu</i>	<i>Vástikeahtá</i>				
Lohku	232	218	19				
Proseanta	49,5 %	46,5 %	4 %				
MAKKÁR SUOHKAN							
<i>N=469</i>	<i>Gávpotsámit</i>	<i>Ollu</i>	<i>Oalle ollu</i>	<i>Unnán</i>			
Lohku	77	119	118	155			
Proseanta	16,4 %	25,4 %	25,2 %	33,0 %			
OAHPPODUOGÁŠ							
<i>N=469</i>	<i>Vuodđoskuvla- oahppu</i>	<i>Joatkkaskuvla- oahppu</i>	<i>Universitehta/ allaskuvlaoahppu</i>	<i>Vástikeahtá</i>			
Lohku	91	166	193	19			
Proseanta	19,4 %	35,4 %	41,2 %	4,1 %			
AHKI							
<i>N=469</i>	<i>15-29 jagi</i>	<i>30-44 jagi</i>	<i>45-59 jagi</i>	<i>60 jagi+</i>	<i>Vástikeahtá</i>		
Lohku	58	139	158	107	7		
Proseanta	12,4 %	29,6 %	33,7 %	22,8 %	1,5 %		
GIELLADUOGÁŠ							
<i>N=469</i>	<i>In ipmir sámegiela</i>	<i>Ipmirdan sámegiela, in máhte hupmat</i>	<i>Human sámegiela, in máhte čállit</i>	<i>Sihke human ja čálán sámegiela</i>	<i>Vástikeahtá</i>		
Lohku	148	92	108	116	5		
Proseanta	31,6 %	19,6 %	23,0 %	24,7 %	1,1 %		
BARGU							
<i>N=469</i>	<i>Barggus priváhta fitnodat- suorggis</i>	<i>Barggus almmolaš bargosajis</i>	<i>Barggus iežas doaimmas/ (dállodoalli guolásteaddji)</i>	<i>Penšunista/ oadjodoarjja</i>	<i>Skuvlavázzi/ studeanta</i>	<i>Bargoohcci/ permittere- juvvon</i>	<i>Vásti- keahtá</i>
Lohku	77	172	39	88	40	22	31
Proseanta	16,4 %	36,7 %	8,3 %	18,8 %	8,5 %	4,7 %	6,6 %

Čohkkejuvvon dieđuin leat mielde 218 dievddu (46,5 %) ja 232 nissonolbmo (49,5 %). 19 vástideaddji eai almmuhan sohkabeali. Eanas oassi orrot suohkaniin gos leat unnán sápmelaččat čálihan jienastuslohkui, buot unnimus vástideaddjit ledje Oslo dahje Romssa gávpot ássit. Stuora oasis vástideddjiin lei universiehta- dahje allaskuvlaoahppu (40,6 %), 35,1 % lei joatkkaskuvlaoahppu, ja 20,3 % lei vuodđoskuvlaoahppu. Stuora oassi vástideddjiin ledje barggus muhtun almmolaš bargosuorggis; stáhtas, fylkkas, suohkanis (35,9 %), 16,2 % ledje priváhta bargosuorggis ja 8,9 % lei iežaset bargodoaibma (sin searvvis maid dálldoalli/guolásteaddji). 19,9 % ledje pensunisttat dahje dakkárat geat ožžo juogalágan oadjodoarjaga ja 8,5 % ledje skuvlavázzit dahje studeanttat. Dasa lassin diedihedje 47,3 % ahte sis eai leat vuollel 18 jahkásaš mánát.

4.3 *Vealaheapmi maid ieš lea vásihan*

4.3.1 **Vealaheami fuobmán ja movt dat bohtá ovdan**

Buot sápmelaččain geat leat addán dieđuid dán min čielggadeapmái, dieđihii juohke goalmát sápmelaš (32,4 %) ahte lea vásihan vealaheami mañemus guovtti jagis iešgudetlágan sivaidd geažil, nugo čearddalaš duogáža, agi, sohkabeali, seksuálluonddu, oskku, doaibmahehttejumi, oahppováttuid ja eará áššiid dihtii.

Tabealla 4: Leat go mañemus guovtti jagis vásihan ahte don ieš leat moktege vealahuvvon?

	Lohku	Proseanta
Juo	152	32,8
In	278	60,0
In dieđe	33	7,1
Oktiibuot	463	100,0

Dás berre deattuhuvvot ahte goasii 2/3 buot sápmelaččain iskkadeamis dieđihit ge ahte sii eai leat vásihan makkárgge vealaheami mañemus guovtti jagis.

Dan 1/3 oasis sápmelaččain dán iskkadeamis geat dadje ahte sii leat vásihan vealaheami, lei badjel beali vásihan dan hárvabut go oktii mánuš, ja unna oasáš (2,6 %) lea vásihan beaivválaččat vealaheami.

Tabealla 5: Man dávjá leat don ieš vásihan vealaheami mañemus guovtti jagis?

	Lohku	Proseanta
Unnimusat okte juohke beaivvi	4	2,7
Unnimusat okte juohke vahkus	15	10,0
Unnimusat okte juohke nuppi vahku	12	8,0
Unnimusat okte juohke mánuš	32	21,3
Unnit go okte mánuš	87	58,0
Oktiibuot	150	100,0

Vealaheapmi dáhpáhuvai vaikko makkár báikkis ja birrašis, dábašepmosit bargosajis (42,8 %), suohtastallamiin/”gávpogis/márkanastimiin” (41,4 %) ja go lei oktavuodas muhtun almmolaš ášahusain (35,5 %).

Tabealla 6: Makkár birrašiin vealaheapmi dáhpáhuvá.

	Lohku	Proseanta
Bargoeallimis	65	42,8
Suohtastallamiin/”gávpogis/márkanastimiin”	63	41,4
Go lea oktavuodas almmolaš ášahusain	54	35,5
Eará oktavuodain	43	28,3
Bearrašis/sogas	29	19,1
Lagasbirrašis	27	17,8
Eaktodáhtolaš barggus	25	16,4
Skuvllas/oahpahusas	17	11,2
Oktiibuot	152	100,0

Logut čájehit ahte vástideaddjit leat vásihan vealaheami iešudehtlágan báikkiin ja oktavuodain. Bargoeallimis ja ”gávpogis/márkanastimiin” leat eanemusat vásihan vealaheami, muhto mánggas (35,5 %) leat dovdan vealaheami maiddá de go leat leamaš oktavuodas muhtun almmolaš ášahusain.

Vealaheapmái sáhttet leat mánga siva. Oalle ollugat mitalit ahte čearddalaš duogáš lea okta siva vealaheapmái (67,1 %). Muhto maiddá geográfalaš gullevašvuohta (27,6 %) ja sohkabeali vuodul vealaheapmi (18,4 %) lea siva, nu maiddá oahppanválttisvuođat (11,8 %) ja ahki (12,5 %). Unnit go 10 % vástideddjiin mitalledje ahte vealaheami ággan geavahuvvo maid religiuvdna/osku, seksuála luonddu, našuvdnii gullevašvuohta ja buozanvuohta.

Vejolaš čilgehussan dasa manne muhtumat olgguštit ja vealahit earáid, vástidedje olles 55,9 % ahte dat sáhtta vuolgit das go sis leat váilevaš dieđut.

Tabealla 7: Manne vealaheapmi dáhpáhuvá.

	Lohku	Proseanta
Váilevaš dieđut	85	55,9
Dihhtomielalaš heajos oaidnu dutnje	57	37,5
Ballá das mii lea amas/ dovdameahtun	53	34,9
Čálekeahhtes njuolggadusat	45	29,6
Diedekeahhtá heajos oaidnu dutnje	35	23,0
Lágit ja formálalaš mearrádusat	35	23,0
Eará	29	19,1
In dieđe	5	3,3
Oktiibuot	152	100,0

Nugo tabeallas oaidná, de vástidedje 37,5 % ahte maiddái dihtomielaš heajos oaidnu sáhttá leat sivvan vealaheapmái. Eará vejolaš čilgehussan, mat eai guoskka nu juste gudege olbmui, oaivildedje 23 % ahte vealaheami sivvan sáhttet leat lágat ja almmolaš mearrádušat, ja 29,6 % jáhkket ahte čálekeahtes njuolggadusat sáhttet leat čilgehussan vealaheapmái.

Iskkadeamis jerrojuvvui maid gii lea gii vealaha. Dán oktavuodas čájehit logut ahte eatnasiid mielas leat almmolaš virgeolbmot ja bargoguoimmit geat dávjjimusat vealahit, almmolaš virgeolbmot 40,8 % ja bargoguoimmit 34,2 %, ja 28,9 % oaivildit ahte amas olbmot geaiguin summal deaivvada sáhttet maid leat vealaheaddjit.

Čohkkejuvvon dieđuid logut čájehit ahte goasii guovttes golmma sápmelaččas eai leat vásihan vealaheami mañemus guovtti jagis, muhto okta golmma sápmelaččas lea šaddan dovdat ja vásihit mánggalágan vealaheami, ja mánggas sis leat dovdan vealaheami go leat leamaš oktavuodas muhtun almmolaš ásašusain. Eanas oassi sis geat leat vásihan vealaheami lohke ahte sivvan sáhttá leat ahte olbmui leat váilevaš dieđut. Eatnasat vástideddjiin leat vásihan vealaheami iežaset čearddalaš duogáza dihtii.

4.3.2 Čearddalaš vealaheapmi

Goasii juohke njealját vástideaddji (110:s 469 vástideaddjis) muitala ahte son lea vealahuvvon danin go lea sápmelaš, namalassii ahte vealaheami ággan lea sin sámi gullevašvuhta, ja badjel 2/3 sápmelaččain iskkadeamis muitalit ges ahte sii eai leat mañemus guovtti jagis vásihan vealaheami danin go leat sápmelaččat:

Tabealla 8: Leat go don vealahuvvon danin go leat sápmelaš? Movt logut juohkásit identitehte mielde.

	Leat go mañemus guovtti jagis vásihan ahte leat vealahuvvon danin go leat sápmelaš?			Oktiibuot
	Juo	In	In dieđe	
Mun lean sápmelaš	73	153	19	245
	29,8 %	62,5 %	7,7 %	100 %
Mus lea sihke sámi ja eará identitehta	37	166	9	212
	17,5 %	78,3 %	4,2 %	100 %
Oktiibuot	110	319	28	457
	24,0 %	69,8 %	6,2 %	100,0 %

Dain vástideddjiin geat čálle ahte sii leat sápmelaččat, lohke 29,8 % ahte sii leat vásihan vealaheami danin go leat sápmelaččat, ja lei mihá unnit oassi (17,5 %) mii lei diekkár vealaheami vásihan sin gaskkas geain lea mánggačearddalaš identitehta. Okta vejolaš čilgehus diesa sáhttá leat ahte sápmelaččat geain lea mánggačearddalaš identitehta eai soaitte vásihit

seamma dáhpáhusaid seammaládje go sii geat vástidedje ahte sii leat sápmelaččat. Ja go lea mánggačearddalaš identitehta, de soaitá maid leat nu ahte vástideaddji sáhtta dovdat čearddalaš gullevašvuoda maiddái dan jovkui mii čađaha vealaheami, ja nu vásihit ge sii čearddalaš vealaheami earaládje go dakkárat geat eai dovdda čearddalaš oktavuoda mángga olmmošjovkui.

Bivddiimet vástideddjiin maid vástádusa dasa ahte leat go sii, iežaset čearddalaš gullevašvuoda dihtii, vásihan makkár ge heajos meannudeami barggu oktavuodas, almmolaš ásašusain dahje eaktodáhtolaš organisašuvnnain jna. Nu ollu go 34,9 % vástidedje ahte sii leat vásihan vealaheaddji dajademiid dahje láhttemiid almmolaš ásašusaid bargiin/virgeolbmui, ja 27 % oaivvilledje ahte vuoiggalaš (lágas mearriduvvon) bálvalusat eai lean ordnejuvvon sidjiide. Seamma ollugat (27 %) oaivvilledje ahte sidjiide ii leat mitaluvvon makkár vuoigatvuodát sis leat almmolaš bálvalusaide, ja diekkár dieđuid čiehkkan lei dahkkon sin čearddalaš gullevašvuoda dihtii. Okta njealjásis lei vásihan olggušteami ja hárdima bargosajis. Muhto dušše 13,8 % ledje vásihan olggušteami go bargosajis fálle bargiide alit dási barggu ja dušše 13,2 % ledje vásihan ahte čearddalaš gullevašvuoda geažil eai ožžon dan barggu masa sis iežaset mielas lei buoremus gelbbolašvuoha.

4.4 Movt muhtun čuolmmat ipmirduvvojit

Buohkat geat duodaštedje ahte sii leat sápmelaččat dahje ahte sis lea sihke sámi ja eará identitehta (N=469), bivdojuvvo vástidit muhtun čuoččuhusaide, ja merket čuoččuhusaid tabellii mas leat guhtta ruvttu ”áibbas ovttaoaivivilis” rájes gitta ”áibbas vuostá” rádjái. Dát joavkkut leat čilgenoasis juogaduvvon golmma kategoriijai; ”áibbas dahje goasii áibbas ovttaoaivivilis”, ”Sihke juo ja ii”, ”áibbas dahje goasii áibbas vuostá”. Čuoččuhusat ledje čadnon dearvvašvuodabálvalusaide, oahpaheapmái ja ohppui, lánkaásahusaide ja almmolaš mearrádusaide, sámi vuoigatvuodaide, Sámediggeválggaide ja Sámedikki doaimmaide. Čuoččuhusain guske sihke sosiála ja eanjkilolbmuid gaskavuodaide, ja ledje maid čuoččuhusat mat gusket servodatvuogádagaide mat eai leat nu čadnon pearsuvnnaide.

4.4.1 Sámegiella ja kultuvra dearvvašvuodabálvalusas

Iskkadeamis bivddiimet vástideddjiin oaivila golmma čuoččuhussii mat gusket dearvvašvuodabálvalussii; ožžo go sii dulkka jus bivde dulkka ja máhtte go báikkálaš dearvvašvuodabargit sámegiella ja lei go sis sámi kulturmáhttu.

Mii guoská sámi kulturamáhttu dearvvašvuodabálvalusas, de vástidedje oalle ollugat ahte sii eai leat ovttaoavilis dasa ahte báikkálaš dearvvašvuodabargiin lea heittot sámi kulturamáhttu. Muhto lei maid oalle stuora oassi, njealját oassi, geat eai diehtán.

Tabealla 9: Báikkálaš dearvvašvuodabargiin lea heittot báikkálaš sámi kulturamáhttu

	Lohku	Proseanta
Áibbas dahje goasii áibbas vuostá	132	28,1
Sihke juo ja ii	86	18,3
Áibbas dahje goasii áibbas ovttaoavilis	88	18,8
In dieđe	109	23,2
Vástikeahtta	54	11,5
Oktiibuot	469	100,0

Iskkadeami dieđuin vuhtto ahte sámezielagat ledje eanet ovttaoavilis dasa ahte dearvvašvuodabargiin ii leat sámi kulturamáhttu go vástideaddjit geat eai huma sámeziela. Eai lean galle gávpotsámi geat ledje vuostá čuočuhussii, muhto dien joavkkus gávdnat maid stuorámuš oasi vástideddjiin geat eai diehtán dahje geain ii lean oavil dasa ahte lea go dearvvašvuodabargiin sámi kulturamáhttu. Muđui eai oro vástádušat suohkaniid mielde (ollu, oalle ollu, unnán) čájeheamen makkárga čielga oavilda duon dahje dán guvlui, muhto lea čielga erohus leat go ovttaoavilis čuočuhussii vai eai, sis geat lohket iežaset vásihan vealaheami; 31,8 % ja sii geat eai leat dan vásihan; 12,5%.

Mii guoská dearvvašvuodabargiid sámeziel máhttu, de lea sullii juohke goalmmát vástideaddji vásihan ahte dearvvašvuodabargit eai huma sámeziela.

Tabealla 10: Báikkálaš dearvvašvuodabargit eai huma sámeziela

	Lohku	Proseanta
Áibbas dahje goasii áibbas vuostá	92	19,6
Sihke juo ja ii	85	18,1
Áibbas dahje goasii áibbas ovttaoavilis	145	30,9
In dieđe	95	20,3
Vástikeahtta	52	11,1
Oktiibuot	469	100,0

Bealli sis geat ledje ovttaoavilis čuočuhussii, čálle ahte sii leat ieža vealahuvvon, muhto dušše juohke njealját sis geat eai leat vásihan vealaheami leat ovttaoavilis čuočuhussii. Mii guoská vástideddjiid iežaset gielladuogáži, de eai čájehit dieđut čielgasit guđege guvlui. Jus de baicca geahččat sidjiide geat eai lean ovttaoavilis dasa ahte dearvvašvuodabargit eai huma sámeziela, de ledje sámezielagat eanemus vuostá, ja ledje eanas eai-sámezielagat geat

vástidedje ahte sii eai dieđe dahje eai oppanassiige vástidan čuoččuhussii. Vuhttui maid čielgasit ahte ahte dakkár suohkaniidda gullevaš vástideaddjit gos leat ollugat čálihan sámi jienastuslohkui, ledje eanemus vuostá čuoččuhussii. Sámeielagat juohkásedje oalle jámma ovttaoavil- ii ovttaoavil áksá mielde, goappešat gežiin lei čohkka gos juohke viđát lei áibbas ovttaoavilis ja juohke viđát fas áibbas vuostá.

Dušše juohke vihttanuppelogát sámeielat vástideaddji ii lean ožžon dulkka vaikko lei ge bivdán dulkka. Dát orro čájeheamen ahte lea váttis oažžut dulkka dalle go dárbbáša. Go nu ollugat leat merken ”in dieđe” dahje diktán leat ”vástikeahtá, de dat bohtá das go maiddái eai-sámeielagat leat vástidan.

Tabella 11: Lean vásihan ahte in leat ožžon dulkka vaikko lean dan sihtan go lean leamaš doaktára luhte/buohcciviesus

	Lohku	Proseanta
Áibbas dahje goasii áibbas vuostá	234	49,9
Sihke juo ja ii	9	1,9
Áibbas dahje goasii áibbas ovttaoavilis	20	4,3
In dieđe	141	30,1
Vástikeahtá	65	13,9
Oktiibuot	469	100,0

Sis geat vástidedje ahte sii hupmet sámeiegela (N=224) ledje 52,7 % vuostá čuoččuhussii, dušše 6,7 % ledje ovttaoavilis, 25 % eai diehtán ja 12 % eai leat vástidan.

Maid logut muitalit midjiide

Logut mat čájehit dearvvašvuodabargiid sámi kulturamáhtu sáhttet ipmirduvvot nu ahte sámi kulturamáhttu ii boađe doarvái bures ovdan go bargit deaivvadit buhciin/divššu dárbbášeddjiin. Loguid sáhtá maid nu ipmirdit ahte vástideaddji ii fuomaš ahte diekkár kulturamáhttu lea ovttasdoaimmas, dahje ahte vástideaddji ii dieđe movt kultuvra sáhtá leat ávkin dearvvašvuodabargi ja buohcci/divššu dárbbášeddji ovttasdoaimmas.

Čohkkejuvvon dieđuid logut čájehit maid ahte oalle stuora oassi sámeielat vástideddjiin oaivvildit ahte dearvvašvuodabargiin ii leat sámi kulturamáhttu ja ahte sii eai huma sámeiegela. Dát lea hástalus go galgá hábmet buhcciide seammadássásaš dearvvašvuodafálaldaga. Loguin sáhtá vuohttit ahte lea vejolašvuolta oažžut dulkka, muhto ledje muhtun hárve olbmot geat eai lean ožžon dulkka. Dát lea stuora váttisvuohtan dearvvašvuodabálvalusas, danin go dat sáhtá mielddisbuktit issoras váikkuhusaid. Magga čállá earet eará ”*Luohtehahtti olbmot*

muitalit ahte ain dáhpáhuvvá ahte sápmelaččat gillájit, ja vel jápmet ge danin go sin eai ipmir” (Magga 2002, s 560).

Ollu informánttat deattuhedje ahte ii leat buohcci olbmo, muhto dearvvašvuodainstitušuvnna ovddasvástáduš sihkkarastit ahte sii ipmirdit buohcci olbmo, sihke kultuvrralaččat ja gielalaččat. Dán oktavuodas leat ráhkaduvvon sihke almmolaš čielggadeamit ja plánat main leat namuhuvvon dihto doaimmat mat galget leat veahkkinn sápmelažžii go deaivvada dearvvašvuodáasahusaiguin Norggas (NOU 1995:6, SHD 2001). Nappo čájehuvvo ahte dárbbaslaš doaimmat eai leat áshuvvon ja čaduhuvvon doarvái bures (Abelsen m.fl 2002).

4.4.2 Almmolaš reguleremet

Gažandanskovváii leat biddjojuvvon golbma čuoččuhusa mat gusket almmolaš reguleremiidda; muhtorjohtolat mehciin, suodjaluvvon guovlluid ásaheapmi ja árbeláhka. Muhtorjohtolat ja suodjaluvvon guovlluid ásaheapmi leat áššit maid birra lea dávjá gullon mediain, ja mat digaštallojuvvojit dávjá mediain, ja dat čadnojuvvojit dávjá báikkálaš dahje sámi luonddugeavahan digaštallamiidda. Okta čuoččuhus guoská muhtorjohtolahiid ja luonddugeavaheapmái.

Tabealla 12: Muhtorjohtolatláhka mehciin ja čáziin ii vuhtiiváldde mu meahcástanvugiid

	Lohku	Proseanta
Áibbas dahje goasii áibbas vuostá	183	39,0
Sihke juo ja ii	82	17,5
Áibbas dahje goasii áibbas ovttaoaivilis	124	26,4
In diede	46	9,8
Vástikeahtta	34	7,2
Oktiibuot	469	100,0

Juohke njealját vástideaddji lei ovttaoaivilis čuoččuhussii, muhto ledje ankket eanebut geat ledje vuostá (39 %). Logut čájehit maid ahte gávposámiin (16,9 %) ja sápmelaččain geat ássat suohkaniin gos unnán leat čálihan jienastuslohkui (21,3 %) lei unnit oassi mii lei ovttaoaivilis čuoččuhussii go suohkaniin gos leat oalle ollu (26,3 %) dahje ollu (39,3 %) sápmelaččat. Go geahččat giellagullevašvuhtii, de lei oalle unna oasáš sis geat eai ipmir sámegeiela mii lei ovttaoaivilis dasa ahte muhtorjohtolatláhka ii váldde vuhtii sin meahcástanvugiid (13,5 %), ja sámegeielaidda lohku lei miha stuorát (34,4 %).

Mii guoská suodjaluvvon guovlluid ásaheapmái ja movt dat čuočcá luonddugeavaheapmái, de orrot logut čájeheamen sullasaš gova; 24,3 % dahje sullii ¼ ledje ovttaoaivilis dasa ahte diekkár ásaheamit čuhcet sin iežaset luonddugeavaheapmái, 39 % eai lean ovttaoaivilis dasa.

Tabealla 13: Suodjaluvvon guovlluid ásaheapmi čuočcá hejot mu luonddugeavaheapmái

	Lohku	Proseanta
Áibbas dahje goasii áibbas vuostá	183	39,0
Sihke juo ja ii	68	14,5
Áibbas dahje goasii áibbas ovttaoaivilis	114	24,3
In dieđe	59	12,6
Vástikeahtta	45	9,6
Oktiibuot	469	100,0

Vástideddjiid gielladuogáža oktavuohtha vástádusaide speadjalasttii oalle muddui dan seamma mii bođii ovdan muhtorjohtolatlága čuoččuhusas. Dat guoskkai sihke sidjiide geat ledje ovttaoaivilis ja sidjiide geat ledje vuostá. Mearkkašanveara lei ahte goasii juohke viđát vástideaddjis ii lean oaivil čuoččuhussii.

Loguin sáhtta oaidnit ahte leat eanebut geat leat ovttaoaivilis go vuostá muhtorjohtolatlága ja suodjaluvvon guovlluid ásaheami čuoččuhussii suohkaniin gos leat ollu sápmelaččat. Dakkár suohkaniin gos leat unnán sápmelaččat, lea dilli juste nuppeládje. Muhto liikká lea juohke njealját vástideaddji suohkaniin gos leat ollu sápmelaččat diktán čuoččuhusa leat vástikeahtta (8,4 %) dahje lea merken ahte ii dieđe (11,8 %).

Eará lahkonaddan sámi vuoigatvuodaide lea árbeláhka. Vástideaddjit galge buktit oaiviliid čuoččuhussii ahte Norgga árbeláhka ii leat nu go sii ipmirdit árbelága. Muhto dán čuoččuhussii gal vástidedje nu eatnagat go 1/3 ahte sii eai dieđe. Dat lea veaháš earalágan boadus go ovddit čuoččuhusain.

Tabealla 14: Norgga árbeláhka ii leat nugo mun ipmirdan árbejuohkima

	Lohku	Proseanta
Áibbas dahje goasii áibbas vuostá	120	25,6
Sihke juo ja ii	58	12,4
Áibbas dahje goasii áibbas ovttaoaivilis	93	19,8
In dieđe	159	33,9
Vástikeahtta	39	8,3
Oktiibuot	469	100,0

Juohke njealját lei áibbas dahje goasii áibbas vuostá, ja dušše juohke viđát vástideaddji lei ovttaoaivilis. Jus geahččat geat vástidedje ”in dieđe”, de sii juohkásedje oalle jámma giellamáhtu ektui. Lei maid oalle jámma juohkásapmi suohkaniidda gullevašvuoda ektui. Agi dáfus vástidedje 38,1 % sis geat ledje gaskal 15-29 jagi ”in dieđe” ja badjel 60 jahkásaččain vástidedje 27,1 % ”in dieđe”. Dat ahte nie stuora oassi vástidii ”in dieđe” sáhtta vuolgit das go sápmelaččat hárve hupmet árbbi birra ja danin sáhtta leat álki čiehkát sámi vieruid mat gusket árbegažaldagaide, ja dan sadjái olbmot huksejit alcceseaset baicca dieđuid dárú árbelágaid birra. Liikká sáhtii iskkadeamis vuohttit ahte stuorát oassi sis geat lohke iežaset vásihan vealaheami ledje ovttaoaivilis čuoččuhussii, go sii geat eai lean vásihan vealaheami. Árbegažaldaga čuoččuhusas lei hui čielga erohus vástádusain. Nu eatnagat go 41,8 % sis geat ledje vásihan vealaheami ledje ovttaoaivilis čuoččuhussii, ja dušše 12,2 % sis geat eai leat dan vásihan vealaheami ledje ovttaoaivilis čuoččuhussii. Seamma vuhttui maid muhtorjohtolatlága gažaldagas (gos proseantajuohku lei 40,9 % ja 20,4 %) ja nu maid suodjaluvvon guovlluid ásaheami oktavuodas, vaikko das ii lean gal seamma čielga oktavuoha (proseantajuohku 35,5 % ja 20,1 %).

Maid logut muitalii midjiide

Mehciid geavaheapmi sáhtta ipmirduvvot olbmo iešvuoda dovdomearkan mii dávjá čadnojuvvo sámi kultuvrii, nugo juo informánttat muitalit ge. Dán oaidná earenoamáš čielgasit sámi giellalága hálddašanguovllus, gos muhtorgeavaheapmi dávjá čilgejuvvo leat oassin sámi meahcegeavaheamis. Logut čájehit ahte eará guovlluid sápmelaččaid mielas sáhtta meahcástit almmá muhtorfievrruid haga. Dát sáhtta leat mearkan dasa ahte sámi kultuvrra muhtorfievrruid geavaheapmi mehciin lea maid juogalágan vuostálastin eanetloguservodaga vuostá. Eará vejolaš čilgehus sáhtta leat ahte vástideddjiin leat oalle mángaglágan oaivilat muhtorfievrruid geavaheapmái, dan ektui makkár suohkanii guhtege gullá; gullá go dakkárii gos leat ollu, oalle ollu dahje unnán sápmelaččat jienastuslogus, dasgo suohkanii gullevašvuoha lea maid mearrideaddjin dasa man ollu olbmot vižžet lassidietnasa mehciin (dállodollui).

Riektenjuolggadusat ja láhkamearrádusat leat vuogádagat ja ráhkadusat mat stivrejit servodaga. Diekkár vuogádagat eai leat bealátkeahhtá ráhkadusat. Dat leat baicca dakkárat mat speadjalastet stuoraservodaga árvvuid ja dábiid. Dát sáhtta daguhit ahte unnitlohku dovda vealaheaddji meannudeami vaikko lánkaásahusaid ulbmil lea ge ahte buohkaiguin galgá meannuduvvot seammaládje. Jon T. Johnsen čállá kronihkas ”Sámi riekteveahkki” Dagbládis

geassemánu 10. beaivvi 2002 sámi riekteipmárdusaid birra mat gusket árbái, bearašbieđganeapmái ja opmodahkii ahte ”*dat eai leat vel boahtán seamma dássái go dáru ortnegat norgga láchkamearrádusain*” (Johnsen 2002). Maiddái váilevaš giellamáhttu go sápmelaččat šaddet norgga lága ovdii sáhtta váikkuhit dasa ahte eankil olbmo riektesihkarvuohta áitojuvvo (Johnsen1997). Lea maid veara mearkkašit ahte Finnmárkkolága ásaheimiin lea Stuoradiggi duođaštan ahte gávdnojit maiddái sámi dáhpevierut norgga láchkaásahusas (geahča Innst. O. nr. 80 (2004-2005), kap 7.2.2). Dát sáhtta dagahit ođđa riektedilálašvuođa gos diggeásahusa diehtu sámi dáhpevieruid birra šaddá mihá deháleabbo go ovdal. Girjjistis ”Samene i rettssystemet” čilge Wenke Brenna ahte šaddá mihá stuorat erohus áššiin mat gusket olggobeallái ja siskkobeallái Sis-Finnmárkku Diggegotti áššegiedahallan guovllu,¹⁰ danin go sáhtta jurddašit ahte ”*sámi geavaheaddji dilálašvuohta šaddá mihá garraseabbot gitta das makkár máhttu ja dáhttu dikki virgeolbmui lea geavahit sámi dáhpevieruid*” (Brenna 2005 s 328). Seamma dilli šaddá maid sápmelaččaide geat guoddalit áššiid Sis-Finnmárkku Diggegottis alit riekteásahusaide.

Eará bealli seamma áššis lea dat go láchkaásahusat ja almmolaš mearrádusat rievdaduvvojit beroškeahhtá iskamis makkár váikkuhusat das sáhttet šaddat sámi kultruvrii, dahje ahte eai deattut sámi máhtu ja dáiddu (Magga 2002).

4.4.3 Oahpahus ja oahppu

Leimmet bivdán dušše daid váhnemiid geain ledje mánát vuodđoskuvllas maŋemus guovtti jagis vástidit gažaldagaid mat gusket oahpahussii ja ohppui. Okta čuočuhus lei sámeگیeloahpahusa birra ja oktavuodá birra bearrašii ja ustibiidda.

Tabealla 15: Bearaš/ustibat eai liiko dasa go/jus mu mánáin lea sámeگیel oahpahus

	Lohku	Proseanta
Áibbas dahje goasii áibbas vuostá	86	75,1
Sihke juo ja ii	7	6,1
Áibbas dahje goasii áibbas ovttaoavvilis	7	6,1
In dieđe	14	12,3
Oktiibuotl	114	100,0

¹⁰ Sis-Finnmárkku diggegoddii ásaheavvui 1.beaivvi ođđajagimánus 2004. Diggegoddái gullet suohkanat mat leat mielde sámi giellalága hálddašanguovllus, namalassii Kárašjoga giella, Guovdageainnu suohkan, Unjárgga, Deanu ja Porsáŋggu giellat. Duopmostuollu lea dábalaš vuosttaš instánsa duopmostuollu, mii galgá bálvalit buot olbmuid iežas doaimmanguovllus. Diggegottis barget okta sundi, okta duopmárválddálaš ja leat 2,5 áššemeannudeaddjivirggi. Lea deattuhuvvon ahte duopmostuollu galgá leat guovttegielat, ja leat ohean sihke duopmáriid ja áššemeannudeddjiid geat máhttet sihke dárogiepla ja sámeگیela. Leat vuordámušat dasa movt duopmostuollu čilge sámi kulturipmárdusa ja duopmostuollu lea ásaheavvun dainna ulbmiliin ahte doppe galgá leat buorre gelbbolašvuohta ja ipmárdus sámi kultuvrii.

Dušše sullii juohke 20 vástideaddji lei áibbas dahje goasii áibbas ovttaoaivilis čuoččuhussii ahte bearaš ja ustibat eai liiko dasa go sin mánát ožžot sámegiell oahpahusa, ja $\frac{3}{4}$ ledje áibbas dahje goasii áibbas vuostá čuoččuhussii. Dát muitala ahte sámegiell oahpahus skuvllas ii dagat nu beare stuora soahpatmeahtunvuodaid bearrašii. Leat erohusat suohkanis suohkanii man ollu mánát guđege suohkanis ožžot sámegiell oahpahusa. Dáidda erohusaide sáhttet leat eará sivat go bearraša vuostálastin, ovdamearkkadihte soaitá leat nu ahte suohkanis eai leat oahpaheaddjit geat sáhttet oahpahit, dahje ahte váhnemat eai dieđe ahte lea vuoigatvuohta oažžut sámegiell oahpu.

Lea skuvlla oamasteaddji geatnegasvuohta juohkit dieđuid dan birra ahte mánás lea vuoigatvuohta oažžut sámegiell oahpu. Čájehuvvo ahte 43 % leat vuostá čuoččuhussii ahte sii ožžot heittot dieđuid dan birra makkár vuoigatvuođat mánás leat oažžut sámegiell oahpahusa.

Tabealla 16: Oaččun váivelaš dieđuid skuvllas dan birra makkár vuoigatvuođat mu mánáin leat oažžut sámegiell oahpahusa

	Lohku	Proseanta
Áibbas dahje goasii áibbas vuostá	49	43,0
Sihke juo ja ii	19	16,7
Áibbas dahje goasii áibbas ovttaoaivilis	36	31,6
In dieđe	10	8,8
Oktiibuot	114	100,0

Lea goasii juohke goalmát vástideaddji gii lea ovttaoaivilis. Muhto lea gal nu ahte dieđuid oažžun dárbu rievda olbmoss olbmui, ja mánggas vedjet juo diehtit makkár vuoigatvuođain dás lea sáhka. Vuhtto čielgasit ahte leat eanet vástideaddjit geain lea universitehta- dahje allaskuvlaoahppu geat hállanit eanet dan oaivilii ahte lea váivelaš diehtujuohkin, go vástideaddjit geain lea vuodđoskuvlaoahppu. Diehtujuohkima valljodat rievddaga maid suohkanis suohkanii ja skuvllas skuvlii. Vástideaddjit geat gulle suohkaniidda gos leat ollu sápmelaččat, ledje eanemus vuostá dasa ahte sii ožžot unnán dieđuid, muhto eanet vástideaddjit suohkaniin gos leat unnán sápmelaččat ledje ges ovttaoaivilis. Seamma oaidná maid go guoská gielladuogážii. Mihá eanet sámegiell vástideaddjit orrot duhtavaččat diehtujuohkimiin go dárogieđ vástideaddjit. Sin gaskkas geat ledje vásihan vealaheami ledje miha eanebut ovttaoaivilis čuoččuhussii go sin gaskkas geat eai lean vásihan vealaheami.

Guovddáš oassi váhnemiid ja skuvlla oktavuodas leat váhnenčoahkkimat ja váhnenságastallamat. Oažžut dadjat ahte bealli ii leat ovttaoavilis dasa ahte skuvla ii lágit diekkár čoahkkimiid ja ságastallamiid, ja badjelaš juohke logát lei ges ovttaoavilis.

Čuoččuhus masa ollu váhnemiin ledje iešguđetlágan oaivilat, lei ahte báhcet go mánát oahpu haga sámegeildiimmuin jus oahpaheaddji lea buohcci. Dán áššis ledje badjel ¼ ovttaoavilis ja badjel ¼ vástideddjiin eai lean ovttaoavilis ahte nie lea.

Tabealla 17: Ii šatta oahpahus jus sámegeiel oahpaheaddji lea buohcci

	Lohku	Proseanta
Áibbas dahje goasii áibbas vuostá	36	31,6
Sihke juo ja ii	9	7,9
Áibbas dahje goasii áibbas ovttaoavilis	35	30,7
In dieđe	34	29,8
Oktiibuot	114	100,0

Lea mearkkašanveare ahte dušše 5,3 % vástideddjiin ledje ovttaoavilis ahte ná dáhpáhuvvá maid eará fágaid ektui.

Tabealla 18: Ii šatta eará fágain oahpahus jus oahpaheaddjit leat buohccit

	Lohku	Proseanta
Áibbas dahje goasii áibbas vuostá	63	55,8
Sihke juo ja ii	19	16,8
Áibbas dahje goasii áibbas ovttaoavilis	6	5,3
In dieđe	25	22,1
Oktiibuot	113	100,0

Dát logut čujuhit dan guvlui ahte skuvllat orrot geargileappot luvvet mánáid sámegeiel oahpahusas go eará fágain go oahpaheaddjit leat buohccit.

Mii guoská oppanassiige sámi servodahkii gullelaš oahpussii, de leat miha eanebut geat eai leat ovttaoavilis (41,2 %) go sii geat leat ovttaoavilis (24,4 %) dasa ahte skuvla ii fála diekkár oahpahusa, ja juohke njealját leat ovttaoavilis dasa ahte oahpaheddjiin leat váivelaš dieđut sámi áššiin:

Tabealla 19: Oahpaheddjiin lea unnán diehtu sámiide gullelaš áššiin

	Lohku	Proseanta
Áibbas dahje goasii áibbas vuostá	51	41,2
Sihke juo ja ii	30	23,6
Áibbas dahje goasii áibbas ovttaoavilis	30	24,4
In dieđe	15	11,8
Oktiibuot	127	100,0

Logut mat gusket oahpahussii čájehit sullasaš gova go dat mii guoská makkár suohkanii vástideaddjit gullet, makkár gielladuogáš sis lea ja makkár oahppodási. Vástideaddjit geat gullet dakkár suohkaniidda gos leat ollu sápmelaččat, leat eanet vuostá čuočuhussii masa bivdojuvvojit buktit oaivila, go vástideaddjit geat gullet suohkaniidda gos leat unná sápmelaččat. Sámeielat vástideaddjit leat eanet vuostá, ja dárogielagat leat ges eanet ovttaoavilis. Sii geain lea alla oahppu leat eanet vuostá go sii geain ii leat nu alla oahppu. Sáhttet leat ollu sivat dasa ahte iskkadeamis bohtet ovdán dákkár erohusat.

Maid logut muitalii midjiide

Loguid sáhtta ipmirdit dan guvlui ahte skuvlaoamasteddjiin lea buoridanmunni dasa mii guoská sámeiel oahpahusa hábmemii. Vaikko goasii bealli vástideddjiin orro ge leamen duhtavaš diehtujuohkimiin, de aŋkke lei goasii juohke goalmát ovttaoavilis čuočuhussii ahte oazžu váilelaš dieđuid sámeiel oahpahusa vuoigatvuodaid birra. Ollugat ledje maid ovttaoavilis dasa ahte sámeiel oahpahus ii šatta jus oahpaheaddji lea buohcci, ja lohku šattai earenoamáš stuoris go geahčča man unnán vástiededje ahte seamma dáhpáhuvvá eará fágain. Sáhttet leat máŋga siva dasa ahte sámeiel diimmuin addet friddja jus oahpaheaddji lea eret. Okta siva sáhtta leat ahte lea váttis oazžut eará oahpaheaddji daid diimmuide. Eará vejolaš siva soaitá leat ahte sámeiel fágas lea heajot árvu go eará fágain. Movt dal de leaš ja movt ii, de aŋkke čuočá sámeiel oahpahussii jus lea nu ahte eai bija sadjásaš oahpaheddji go sámeiel oahpaheaddji lea buohcci. Dás lea goittot čielgasit gažaldat das movt skuvlla oamasteaddji čuoovu oahpahušlága ja movt heiveha sámeieloahpahusa dan mielde.

Go lea sáhka das makkár máhttu oahpaheddjiin lea sámiide gullelaš áššiin, de dat rievddada suohkanis suohkanii, ja maiddá dan ektui makkár sámeiel máhttu lea. Leat eanebut vástideddjiin geat gullet suohkaniidda gos leat unnán sápmelaččat geat leat ovttaoavilis dasa ahte oahpaheddjiin lea unnán máhttu sámiide gullelaš áššiin, go vástideddjiin geat gullet dakkár suohkaniidda gos lea ollu sápmelaččat. Dát orro čájeheamen ahte lea dárbu geográfalaččat heivehit lassi- ja joatkkaoahpahusa.

Dehálaš faktor mii soaitá molsašuddama čilget suohkaniid ja giellagullevašvuoda ektui, sáhtta leat ahte lea goabbatlágan oahpahušfálaldaga lágideapmi mánáide sámi giellalága hálddašanguovllus ja olggobealde hálddašanguovllu (Sámediggi 2001), earenoamážit jus geahččá sámi oahppoplánaide (L97 Sámegeiella) ja našuvnnalaš oahppoplánaide (L97). Ferte maid oaidnit makkár ávki Sámi allaskuvllas lea sámegeielat oahpaheddjiid gelbbolašvuoda nannemii. Doppe skuvlejuvvojit oahpaheaddjit sámi giellalága hálddašanguovlui main lea sihke sámegeiel máhttu ja sámi kulturmáhttu. Go geahčča loguide mat čájehit geat leat ovttaoaivilis oahpahusa ja oahpu čuoččuhussii, de oaidná čielgasit ahte leat miha eanebut sis geat ieža leat vásihan vealaheami geat leat ovttaoaivilis čuoččuhusaide, go sii geat eai leat vásihan dan.

4.4.4 Sámi vuoigatvuodát ja Finnmárkkoláhka

Skovis bivdit maid vástideddjiin oaiviliid njealji čuoččuhussii mat gusket sámi vuoigatvuodaide ja Finnmárkkoláhkii.

Ledje miha eanebut geat ledje ovttaoaivilis go vuostá dasa ahte sámi vuoigatvuodaid ja Finnmárkkolága digaštallan lea dagahan ahte lea šaddan heajut oaidnu sápmelaččaide maŋemus guovtti jagis.

Tabealla 20: Sámi vuoigatvuodaid/Finnmárkkolága digaštallan lea dagahan heajut oainnu sámiide maŋemus guovtti jagis

	Lohku	Proseanta
Áibbas dahje goasii áibbas vuostá	81	17,3
Sihke juo ja ii	111	23,7
Áibbas dahje goasii áibbas ovttaoaivilis	208	44,3
In dieđe	57	12,2
Vástikeahtta	12	2,6
Oktiibuot	469	100,0

Leat maid eanebut geat leat ovttaoaivilis go sii geat leat vuostá dasa ahte leat šaddagohtán eanet negatiiva sáгат sámiid birra maŋemus guovtti jagis, ja ahte digaštallan ii leat dagahan stuorát rabasvuoda sámi gažaldagaid hárrái.

Tabella 21 Mediain leat lassánan heajos ságat sámiid birra mañemus guovtti jagis

	Lohku	Proseanta
Áibbas dahje goasii áibbas vuostá	111	23,7
Sihke juo ja ii	123	26,2
Áibbas dahje goasii áibbas ovttaoavilis	152	32,4
Vet ikke	66	14,1
Vástikeahtta	17	3,6
Oktiibuot	469	100,0

Nappo lei ge eanet go juohke logát gii oaivvildii ahte sámi eanavuoigatvuoda digaštallan lei dagahan ahte sin vuostá leat heajubut láhtten go ovdal. Muhto badjel bealli ii lean dasa ovttaoavilis.

Tabella 22 Sámi vuoigatvuodaid/Finnmárkkolága digaštallan lea dagahan ahte mu vuostá láhttejit heajubut go ovdal.

	Lohku	Proseanta
Áibbas dahje goasii áibbas vuostá	255	54,4
Sihke juo ja ii	74	15,8
Áibbas dahje goasii áibbas ovttaoavilis	59	12,6
In dieđe	66	14,1
Vástikeahtta	15	3,2
Oktiibuot	469	100,0

Loguin mat gusket sámi vuoigatvuodaid gažaldagaide, eai leat beare stuora molsašuddamat gaskal ”gávpotsámiid” ja vástideddjiid suohkaniin gos leat ollu, oalle ollu dahje unnán sápmelaččat.

Maid logut muitalii midjiide

Logut mat gusket sámi vuoigatvuodaid gažaldagaide orrot čájeheamen ahte almmolaš digaštallamat dáid áššiid birra, eai leat njommon eaŋkilolbmuid gaskavuodaide. Muhto digaštallan sáhtta maid duddjon dan ahte dat heajos oaidnu mii álo lea leamaš sápmelaččaide, lea almmolaččat oidnogohtán, nugo okta informánttain čujuhii. Muhto dát ii leat giedahallojuvvon gažadanskovis.

Lea váttis einnostit dagaha go dákkár heajus oaidnu sápmelaččaide guhkit áiggi vuollái dan ahte eaŋkil sápmelaš oažžu váddásit dili, muhto almmatge lea servodahkii váttisvuohtan dat ahte heajos ságat sápmelaččaid birra orrot lassáneamen almmolašvuodas mediaid bokte. Digaštallan mii leamaš Finnmarkkolága ja Finnmarkku Opmodaga ásaheami birra, orro leamen botnjut danin go čadat vikkahit ráhkadit dakkár gova Sámedikki politihkkáriin ahte sis

leat juogalágan čiepus ákkat dasa manne láhttejit politihkalaččat nugo dahket, muhto seamma gova eai vikkat fylkapolitihkkáriidda. Sáhtta ge jearrat lea go heajut gierdavašvuohta dasa ahte sámi politihkkárat geavahit fámu go dasa ahte eará politihkkárat dahket dan seamma. Muhto lea unnán dutkkojuvvon dan birra lea go mediain iešheanalaš doaibma sámi vuoigatvuođa digaštallamiin, dahje makkár servodatdigaštallan kanálat sii leat dáin áššiin.

4.4.5 Sámedikki doaibma ja Sámedikki jienastuslohku

Gažadanskovis bivddiimet sin geat leat čálihan iežaset jienastuslohkui (N=427) buktit oaiviliid muhtun čuoččuhusaide Sámedikki válggaid birra. Okta čuoččuhus lei dat ahte lea go bearaš láhtten hejot danin go vástideaddji lea čálihan iežas jienastuslohkui.

Tabealla 23: Lean vásihan ahte bearaš/ustibat láhttejit muinna hejot danin go lean čálihan sámi jienastuslohkui

	Lohku	Proseanta
Áibbas dahje goasii áibbas vuostá	294	68,9
Sihke juo ja ii	35	8,2
Áibbas dahje goasii áibbas ovttaoaivilis	63	14,8
In dieđe	23	5,4
Vástikeahtta	12	2,8
Oktiibuot	427	100,0

Badjel guokte goalmádasoassi vástideddjiin ledje áibbas dahje goasii áibbas vuostá dasa, ja dušše 14,8 % ledje áibbas dahje goasii áibbas ovttaoaivilis. Sin gaskkas geat ledje ovttaoaivilis, ledje olles guokte goalmádasoassi nissonolbmot. Bearrašis lea ollu dadjamaš daidda válljemiidda maid olmmoš dahká. Danin leat dát logut miellagiddevaččat ovdamearkkadihte dan oktavuodas go leat leamaš unnit nissonolbmot Sámedikki jienastuslogus go dievddut, gitta maŋemus válgaáigodahkii go Sámediggi álggahii sierra barggu oažžun dihtii eanet nissonolbmuid jienastuslohkui. Sáhtta Leahket nu ahte nissonolbmuide lea losit bargun go dievdduide beassat bearašlasaid badjel go galggaše Sámediggái.

Logut eai čájjet makkár ge molsašuddamiid suohkanjoavkkuid gaskka dan stuora oasi hárrái mii lea vuostá čuoččuhussii, muhto oaidnit gal ahte eai leat nu ollu gávpotsámiid geat leat vuostá čuoččuhussii. Eat gielladuogáža birra ge oainne maidege čielgasit dáid loguin.

Logut orrut čájehamen ahte mángasii ii dagat bearrašii soahpatmeahttunvuodaid dat ahte leat mielde jienastuslogus. Eanetlohku dan oalle unna oasážis mii lei ovttaoaivilis dasa ahte lea

heajos láhttema vásihan bearrašis ja ustibiin, ii huma ii ge ipmir sámegeiela, ja daid gaskkas gávdnat juogo gávpotsámiid dahje sámiid geat orrot suohkaniin gos leat unnán sápmelaččat jienastuslogus.

Bivddiimet vástideddjiin maid oaiviliid čuoččuhussii mii guoská Sámedikki jienasteapmái; láhttejedje go válgabargit vuollegisvuodain singuin jienasteami oktavuodas, ja ožžo go sii doarvái dieđuid.

Dušše unna oasáš vástideddjiin (3,7 %) oaivvildedje ahte singuin eai meannudan bures go ledje jienasteamen, ja 6,6 % ges oaivvildedje ahte sii eai ožžon doarvái dieđuid. 61,4% ledje vuostá čuoččuhussii ahte válggaid čadaheami ovddasvástideaddjit meannudedje Sámedikkeválgga unnit árvvuin go Stuoradikkeválgga, dan čuoččuhusa dorjo dušše 10,8 %.

Maid logut muitalii midjiide

Logut sáhttet ipmirduvvot dan láhkái ahte olbmot leat oppalohkáii duhtavaččat Sámedikkeválggaid čadaheamiin guđege suohkanis, ja ahte jus leaš heajos meannudeapmi, de dat lea dáhpáhuvvon dušše duollet dálle. Dát ii mearkkaš dan ahte suohkaniin ii leat buoridanmunni, muhto muitala dan ahte eanas jienasteaddjit leat duhtavaččat Sámedikkeválggaid čadaheamiin.

4.5 Bohtosiid čeahkkáigeassu

Váldodiehtu mii gažadaniskkkadeami bohtosiin bohtá ovdan, lea ahte stuora oassi vástideddjiin eai leat vásihan vealaheami mañemus guovtti jagis. Iskkadeamis lohka juohke njealját iežas leat vealahuvvon danin go lea sápmelaš, muhto eanet go bealli sis leat vásihan dan hárvabut go oktii mánu.

Čohkkejuvvon dieđut čájehit ahte vealaheapmi mainna sápmelaččat deaividit, sáhtta čilgejuvvot sihke sosiála ja vuogáduvvon vealaheapmin. Eai ge dárbbas leat čielga rájít dien guovtti vealahánmálles, earenoamážit dakkár oktavuodain gos vealaheapmi dáhpáhuvvá dalle go olbmot váldet muhtun almmolaš ásašusain oktavuoda. Dat maid muhtun sáhtta vásihit njuolga vealaheapmin, sáhtta earáid ipmárdusa mielde leat juoga mii dáhpáhuvvá danin go almmolaš ásašusa bargit fertejit čuovvut vealaheadji njuolggadusaid.

Dát raporta čájeha ahte sápmelaččat vásihit vealaheami iežaset beaivválaš eallimis. Manjel soađi rievddai almmolaš stáhta sámepolitihkka rabas ja njuolggo vealaheamis ja sámi kultuvrra ja earenoamášvuoda badjelgeahččamis dakkár politihkkan mas seammaárvosáš jurdda galggai leat vuodđun. Muhto almmatge vásihit ain vealaheaddji lágaid ja njuolggadusaid, maid boadus lea vealaheaddji meannudeapmi sápmelaččaid ektui, vaikko dat ii leat ge ulbmilin. Ja mii guoská almmolaš dáruiduhttináiggi hálddašeami, láhkamearridemiid ja riekteásahusaid váikkuhusaide, ja váikkuhusaide eará servodotsurggiin, de leat ollu dain ortnegiin mat ásahuvvo dáruiduhttináiggiis ain doaimmas. Soaitá maid leat nu ahte ollu dain miellaguottuin mat dalle ásahuvvo maid leat ain eallimin. Dát mielddisbukta ahte sámi kultuvra ii leat vel lahka ge seamma dásis go dárú kultuvra. Bohtosat mat bohtet ovdan dán raporttas sáhttet buore muddui duodaštit ahte ollugat vásihit diekkár dili ain dál.

Čájehuvvo ahte vealaheamis lea erohus dan mielde makkár suohkanis guhtege orru: Lea go dakkár suohkan gos leat ollu, oalle ollu dahje unnán sámít jienastuslogus, dahje orru go gávpogis. Gávpotsápmelaččat leat dájvja juste nuppelágan vástideaddjit go vástideaddjit geat orrot suohkaniin gos leat ollu sápmelaččat jienastuslogus, mii guoská daid čuoččuhusaide maidda vástideaddjit galge buktit oaiviliid. Ja gávpotsámit leat dat geat unnimusat vásihit vealaheami. Sápmelaččat geat orrot suohkaniin gos leat unnán sápmelaččat jienastuslogus, leat dábálaččat sii geat vásihit vealaheami oalle sullii seamma dásis go gávpotsápmelaččat. Čilgehus dása sáhtta leat ahte dát sápmelaččat orrot dakkár servodagain gos sáhttet olmmošjoavkku sisa jávkat, ja sin sámivuohta ii leat nu oidnosis. Okta informánttain logai ahte dain sápmelaččain sáhtta leat “garrasit náhkki” go eará sápmelaččain, ja danin sii girdet eanet ovdal navdet dáhpáhusa vealaheapmin.

5 Makkár doaimmaide livččii dárbu

Čielggadeapmi lea čájehan ahte vástideaddjit leat vásihan dáhpáhusaid mat sin mielas leat dovdon juogo čearddalaš, sosiála dahje vuogáduvvan vealaheapmin. Čielggadeapmi orro čájehamen ahte almmolaš ásahusat galggaše institušuvnnaid bargguin váldit vuhtii sámi servodaga dárbbuid dakkár oktavuodain go dat leat earaláganat go stuoraservodagas. Ollu informánttat čujuhedje ahte ain lea dárbu sihkkarastit ahte dat mii álgoálggos orro vuoiggalaš, ii šatta duohtaeallimis dakkár čađaheapmi mas leat heajos váikkuhusat sámiide. Seammás ferte maid deattuhit ahte gávdnojit earet eará geográfalaš erohusat ja maddái erohusat institušuvnnain. Danin ii leat buot sápmelaččain seammalágan dilálašvuohta.

Ovdamearkkadihte dagaha sámi giellalága hálddašanguovlu hui čielga ráji, danin go dárbu eiseválddit dán rádjái leat geavahan dien geográfalaš ráji ággan go leat čilgen makkár vuoigatvuodát guđege sápmelaččas leat.

Okta dehálaš doaimma mii sáhtta eastadit vuogáduvvon vealaheami, lea ahte ráhkaduvvošii rámma man mielde sáhtta bargat sihkkarastit seammadássásaš bohtosa daid iešguđetlágan kultuvrralaš joavkkuide, nugo mánggas informánttain čujuhedje. Dát sáhtta leat juogo dat movt guhtege ámmátolmmoš láhtte sápmelaččaiguin, dahje sáhttet leat njuolggadusat ja iešguđetlágan ortnegat mat leat heittohat sámiide. Danin berrešii árvvoštallat ii go galggaše geahččagoahit guovddáš lágaid ja almmolaš mearrádusaid dainna ulbmiliin ahte iskat ja čilget sámiid vuoigatvuodaid earet eará dearvvašvuođa-, sosiála ja skuvlasuorggis. Muhto seammás muittuhii maid okta informánttain ahte diekkár almmolaš heivemeamit fertejit leat nu njuovžilat ahte lea sadji ovdánit ja heivehit daid báikkálaččat.

Čielggadeapmi čájeha ahte sámegeiel oahpahusa goziheapmi ii leat doarvái buorre skuvllain. Dát guoská earenoamážit oahpaheami organiseremii, muhto maddái sámi dilálašvuođaid oahpahusa sisdollui. Danin berre árvvoštallat čielggasindahkat makkár ovddasvástádus skuvlla oamasteaddjis lea Oahpahuslága mearrádusaid hárrái, mat gusket sámi mánáid oahppofálaldagaid bisuheapmái. Berre maid veardidit ráhkadit sámi kulturmáhtus lassi-ja joatkaoahppokursse oahpaheddjide, ja de earenoamážit daid suohkaniid várás gos leat oalle ollu dahje unnán sápmelaččat.

Dat heajos vealahanmeannudeapmi mii dáhpáhuvvá olbmuid sosiála deaivvademiin, sáhtta leat nu mánggalágan ja oainnusinboahit iešguđetládje. Danin lea váttis evttohit ulbmillaš

doaimmaid eastadan dihtii diekkár dáhpáhusaid. Muhto dehálaš veahkki livččii, nugo okta informánttain árvalii, ahte áсахit sámi kultur- ja giellaguovddážiid. Diekkár guovddážit sáhtáše leat dehálaš deaivvadanbáikin sápmelaččaide ja earáide geat eai leat sápmelaččat, ja doppe sáhtáše ovttasbargat iešgudetlágan lágidemiiguin ja kursedoaimmaiguin. Go diekkár guovddážiid ásaha báikkálaš servodagaide, de soaitá gaskasaš gulahallama ja dábálaš ságastallama nannet ja áсахit ođđa oktavuodaid sámiid ja earáid gaskka. Gessojuvvui maid ovdan ahte lea dárбу oažžut suohkaniid mielde ja oažžut daid dovdat ovddasvástádusa dákkár báikkálaš deaivvadanbáikkiid ásaheamis.

Dát čielggadeapmi lea dušše bajildusa lavdan das movt sápmelaččat vásihit vealaheami. Čielggadeapmi lea čájehan ahte sápmelaččat dovdet iežaset vealahuvvon, ja jáhkkinis dat várra váikkuha juogaládje sin beaivválaš eallimii. Danin berre ge čađahuvvot guorahallan dan birra maid vealaheapmi sáhtta dagahit, earet eará dan movt vealaheapmi sáhtta bisuhit dahje rievdadit sosiála vugiid ovdamearkkadihte servodaga árvvu ja joavkojuohkima oktavuodas. Beaivválaš eallimii váikkuhit maid almmolaš servodatvuogit mat dovdojit vealaheaddjin, sihke eaŋkil sápmelačča ja olles olmmošjoavkku ektui. Ferte geahččat dárkileappot dakkár mearkkaešaveara ortnega go sámi giellalága hálddašanguovllu, ahte makkár váikkuhusat das leat dan ektui makkár vejolašvuodaid dat addá sápmelaččaide geavahit iežaset kulturvejolašvuodaid.

Dán čielggadeamis ii gieđahallojuvvo dat maid sáhtta gohčodit siskkáldas vealaheapmin sámiid gaskkas. Dat lea fáddá man birra duollet dálle ságastallojuvvo, ja ságastallamiin láve boahit ovdan ahte sápmelaččat dovdet siskkáldas vealaheami eará sámiin. Vejolaš čilgehusat diekkár vealaheapmái sáhttet leat ovdamearkkadihte historjjálaš, gielalaš, kultuvrralaš ja struktuvrralaš oktavuodat formálalaš vuoigatvuodaid hárrái. Berre dárkileappot iskat sihke dan viidodaga ja váikkuhusaid, sihke eaŋkil sápmelačča ektui ja maiddái makkár vejolaš váikkuhusat das leat olles sámi servodatovdáneapmái.

Girjjet:

- Abelsen, Birgit, Isak Mathis Henriksen, Otto Hauglin og Eva Josefsen (2002): *Oppfølging av plan for helse- og sosialtjenester for den samiske befolkning i Norge – evaluering*, Norut Finnmark og Agenda utredning, Helsedepartementet 2002
- B.Innst.S nr.5 (2002-2003): *Innstilling frå kommunalkomiteen om løyvingar på statsbudsjettet for 2003 vedkomande rammeområde 6 Kommunal- og regionaldepartementet, Arbeids- og administrasjonsdepartementet og Finansdepartementet mv. og rammeområde 7 Folketrygda*
- Brenna, Wenke (2005): *Samene i rettssystemet*, Kárášjohka, ČalliidLágádus
- Brochmann, Grete, Jon Rogstad og Tordis Brochgreving (2002): ”Makt og flerkulturelle nasjonalstater” i Brochmann, Grete, Tordis Brochgreving og Jon Rogstad (red.): *Sand i maskineriet*, Gyldendal Akademiske Forlag
- Giddens, Anthony (2001): *Sociology*, Polity Press, 4.edition
- Innst.O nr 80 (2004-2005): *Innstilling fra justiskomiteen om lov om rettsforhold og forvaltning av grunn og naturressurser i Finnmark fylke (finnmarksloven)*
- Johnsen, Jon T. (1997): *Samisk rettshjelp*, Tano Aschehoug
- Johnsen, Jon T. (2002): *Samisk rettshjelp*, kronikk i Dagbladet 10. juni 2002
- Kramvig, Britt (1999): ”I kategorienes vold” i Eidheim, Harald (red.): *Samer og nordmenn*, Cappelen Akademiske Forlag
- Lange, Anders (1998): *Samer om diskriminering*, Stockholm, CEIFO
- Lund, Svein (2003): *Samisk skole eller Norsk Standard? Reformene i det norske skoleverket og samisk opplæring*, Davvi Girji
- Magasinet 2 – 2005, NISO og Norsk folkehjelp
- Magga, Ole Henrik (2002): ”20 år etter Stilla: Er samisk kultur og norsk kultur omsider likestilt?” i Lødrup, Peter og Carsten Smith (red.): *Retts teori og rettsliv*, Universitetsforlaget
- NOU 1995:6 *Plan for helse- og sosialtjenester til den samiske befolkning i Norge*
- NOU 2002:12 *Rettslig vern mot etnisk diskriminering*
- Owe, Stein (1998): *En undersøkelse av rettsoppfatninger i Finnmark*, Washington DC, ikke publisert
- Pettersen, Torunn (2004): ”Tallfesting av samebefolkningen i Norge – registreringspraksis og hovedtall”, oversiktsnotat, Sámi Instituhtta/Nordisk samisk institutt, http://www.sami-statistics.info/aefiles/Oversiktsnotat_antall_samer_%20Norge.pdf
- Sametinget (2001): *Utredning om samiskopplæring utenfor forvaltningsområdet for samisk språk*, desember 2001
- SHD (2001): *Mangfold og likeverd. Regjeringens handlingsplan for helse- og sosialtjenester for den samiske befolkningen i Norge 2002-2005*, Sosial- og helsedepartementet
- Stordahl, Vigdis (1997): ”Fra ”lavtstaaende race” til ”urbefolkning”” i Eriksen, Thomas Hylland (red.): *Flerkulturell forståelse*, Tano Aschehoug

Oslo, 11-11-05

Álbmotiskkadeapmi iešvásihan vealaheamis

TNS Gallup ja Norut NIBR Finnmark čađahit dál kártema iešvásihan vealaheamis Gielda- ja guovludepartemeantta olis. Dán iskkadeami leat deaivan sáddet oassái álbmogis daid gielddain Norggas gos leat eanemus sámít. Sihke sin geat atnet iežaset sápmelažžan ja sin geat eai ane iežaset sápmelažžan bivdit vástidit gažadanskovi.

Miiddusin leat guokte gažadanskovi, nubbi dárogillii ja nubbi sámegillii. Vállje dan skovi mii buoremusat heive. Galggat dušše nuppi skovi deavdit. Bivdit du vástidit nu vuoigatlašat go vejolaš, ja dušše iežat mañimus guovtti jagi vásáhusaid vuođul.

Go leat deavdán gažadanskovi, de coggal dan vástádusbreavadoavnji sisa mas lea juo poastamearka, ja máhcat dan midjiide. Mii dáhkídat ahte du vástádus gieđahallo namahis vástádussan. Ii ovttaga vástádusa sáhte guorrat ruovttoluotta ovttaskas olbmui.

Livččii buorre ahte vástidat nu johtilit go vejolaš, ja mañimustá vahkku mañjil go iskkadeami ožžot gihtii. Du vástádusat leat midjiide hui dehálaččat. Jos ležžet gažaldagat, de sáhtát gulaskuddat TNS Gallup:ain telefuvnnas 800 84 700. Mii anášeimmet hui árvvus duinna gulahallat!

Ustitlaš dearvvuođaguin

Thomas Karterud
TNS Gallup

Eva Josefsen
Norut NIBR Finnmark

Miiddus 1

Iskkadeapmi iešvásihan vealaheamis

Vealaheami vásiha go olmmoš dahje olmmošjoavku badjelgeh,,,o etnalaš duogáa, religiuvna, oskku, doaimmashehttejumi, agi dahje seksuála iešvuo~a dihtii. Nuppiin sániiguin, vealahepmi mearkkaša nuppiid fuotnut dahje vašuhit, omd. danne go sis lea earálágan liikeivdni, eará osku, eará vierut, go leat juvdála,,,at, sápmela,,,at, kvenat, go lea nuorra dahje boaris, doaimmashehttejuvnon dahje homoseksuálalaš jnv.

Vealaheapmái sáhttá deaividit gu~e oktavuo~as dal ihkinassii, omd. barggus, bargomárkanis, viessomárkanis, gulahaladettiin almmolašvuo~ain, eaktodáhtolaš organisašuvnnain ja servviin, servvoštaladettiin, sihke vierisolbmuid, bearraša ja oahppásiid guovdo.

1. Leat go ma'imus guovtti jagis ieš vásihan ahte leat man nu láhkai vealahuvvon?

Dušše ovtta ruossa bijat

- Lean 1
- In leat 2
- In die~e 3

Jos bajábeal gažaldahkii leat merken "In leat" dahje "In die~e", de joatkke 9. gažaldahkii boahhte siiddus. Jos leat merken "Lean", de joatkke boahhte gažaldagain.

2. Man dávjá leat ieš ma'imus guovtti jagis vásihan vealahuvvot?

Dušše ovtta ruossa bijat

- Unnimusat oktii beaivái 1
- Unnimusat oktii vahkkui 2
- Unnimusat oktii juohke nuppi vahkkus.. 3
- Unnimusat oktii mánnui 4
- Hárvvebut go oktii mánnui..... 5

3. Makkár oktavuo~ain oaivvildat ahte ma'imus guovtti jagis leat vásihan vealaheami?

Sáhtát má'ga ruossa bijat

- Barggu oktavuo~as 1
- Deaivvadettiin almmolašvuo~ain 2
- Eaktodáhtolaš barggus/organisašuvnnain 3
- Bearrašis/fulkkiiguin 4
- Lagaš birrašis 5
- Skuvllas/oahpus 6
- Feasttain, "márkanis" 7
- Eará oktavuo~ain 8

4. Manne don, oaivilat mielde, leat vealahuvvon? Vuolgá go vealaheapmi ..

Sáhtát má'ga ruossa bidjat

- Doaimmashehttejumis 1
- Oahppaváttuin 2
- Religiuvnnas dahje oskkus 3
- Etnalaš duogá~is 4
- Agis 5
- Seksuála iešvuo~as 6
- Sohkabealis (nisu dahje almmái) 7
- ,earddalašvuo~as 8
- Geográfalaš gullevašvuo~as Norggas 9
- Buožalmasvuo~as 10
- Eará sivain..... 11
- In die~e 12

5. Mo du mielas sáhttá „ilget ahte soapmásiin leat vealaheaddji meanut? Lea go dasa sivvan ..

Sáhtát má'ga ruossa bidjat

- Váilevaš máhttu 1
- Di~olaš vuostehágolaš guottut dutnje 2
- Die~ekeahhtá negatiivva guottut dutnje .. 3
- Láгат ja virggálaš mearrádusat..... 4
- ,álekahtes njuolggadusat 5
- Ballu vierrásii/apmasii 6
- Eará 7
- In die~e 8

6. Geaid leat vásihan ie~at vealahan?

Sáhtát má'ga ruossa bidjat

- Almmolaš bargit..... 1
- Vierrásat geaiguin deaividan 2
- Bargoskihparát 3
- Geain lea eará etnalaš duogáš go mus 4
- Geain lea seammá etnalaš duogáš go mus 5
- Earát 6

7. Leat go don, iežat etnalaš duogáča dihtii (omd. dáro, sámi, kvena, ruo^{1/4}a, irána, pakistána), ma¹imus guovtti jagis vásihan „uovvova,,,a:

<i>Bijat dušše ovttá ruossa juohke linjjás</i>	<i>Lean</i>	<i>In leat</i>	<i>In die~e</i>
Ahte it ožžon barggu vaikko oaivvildit iežat leat eanemus gealbuduvvon	☐ 1	☐ 2	☐ 3
Ahte du leat bargosajistat goksán virgáibidjámis vaikko ieš oaivvildat iežat eanemus gealbuduvvon.....	☐ 1	☐ 2	☐ 3
Ahte muhtun doaimmaid manahit vaikko oaivvildit iežat eanemus gealbuduvvon ...	☐ 1	☐ 2	☐ 3
Bálká ii lassán nu go nuppiin geain lea seamma gealbu	☐ 1	☐ 2	☐ 3
Olgguštuvvot/givssiduvvot bargosajis	☐ 1	☐ 2	☐ 3
Vealaheaddji dadjosat dahje meanut almmolaš bargiid/bálváid beales.....	☐ 1	☐ 2	☐ 3
Ahte vuoigatlaš (láhkageatnegahtton) almmolaš bálváid eai addo dahje fállu	☐ 1	☐ 2	☐ 3
Ahte vuoigatvuo~aid birra almmolaš bálváid eai juoge die~uid	☐ 1	☐ 2	☐ 3
Ahte gildojuvvot miellahtun eaktodáhtolaš organisašuvnnii	☐ 1	☐ 2	☐ 3
Ahte eaktodáhtolaš organisašuvnna miellahtun it o,,,o die~uid oktasaš doaimmain	☐ 1	☐ 2	☐ 3
Ahte gillát vealaheami eaktodáhtolaš organisašuvnnas mas leat miellahttu	☐ 1	☐ 2	☐ 3
Ahte gillát vealaheami valáštaladettiin	☐ 1	☐ 2	☐ 3

8. Jos leat ma¹imus guokte jagi leamaš oahppi dahje studeanta, leat go de iežat etnalaš duogáča dihtii vásihan „uovvova,,,a ma¹imus guovtti jagis:

<i>Bijat dušše ovttá ruossa juohke linjjás</i>	<i>Lean</i>	<i>In leat</i>	<i>In die~e</i>
Givssideaddji/vealaheaddji dadjosiid oahpaheaddjiin/eará bargiin.....	☐ 1	☐ 2	☐ 3
Givssideaddji/vealaheaddji dadjosiid nuppiin ohppiin/studeantain	☐ 1	☐ 2	☐ 3
Ahte skuvla ii leat juohkán die~uid vuoigatvuo~ain oahpahusa ja/dahje loahppageah,,,aleami oktavuo~as	☐ 1	☐ 2	☐ 3

9. Anát go iežat sápmelažžan vai it go ane iežat sápmelažžan?

Dušše ovttá ruossa bijat

Lean sápmelaš.....	☐ 1
Mus lea sihke sámi ja eará identitehta (mahkáš dáro, kvena)	☐ 2
In leat sápmelaš.....	☐ 3
Eahpesihkkar/In die~e	☐ 4

Jos leat merken 3. molssaeavttu ”In leat sápmelaš” bajábeal gažaldagas, dahje 4. molssaeavttu ”Eahpesihkkar/In die~e”, joatkke de 17. gažaldahkii

10. Leat go ma¹imus guovtti jagis vásihan ahte leat vealahuvvon danne go leat sápmelaš?

Dušše ovttá ruossa bijat

Lean	☐ 1
In leat	☐ 2
In die~e	☐ 3

Jos 10. gažaldagas vástidit ahte leat, joatkke de 11. gažaldahkii. Jos vástidit ahte it leat dahje it die~e, joatkkát de 12. gažaldahkii.

11. Mas jáhkát vealaheami leat vuolgán?

Sáhtát má'ga ruossa bidjat

Danne go lean nuppiiguin sámastan.....	☐ 1
Danne go dárostan sámegiela jietnadagain/hállan-/hupmanvugiin.....	☐ 2
Danne go ledjen gávtti coggan.....	☐ 3
Danne go lean dovddastan sápmelažžan.....	☐ 4
Danne go lean sámisogalaš oaidnit	☐ 5
Danne go mus lea sámi namma.....	☐ 6
Danne go lean dadjan gos lean eret (guovlu maid atnet sámi guovlun).....	☐ 7
In die~e	☐ 8

12. Jos lea,,,at „álihuvvon Sámedikki jienastuslohkui, de it go merkestiv,,,e man muddui leat ovttá- vai sierramielalaš juohke oktii dáin „uo,,,uhusain:

<i>Bijat dušše ovttá ruossa juohke linjjás</i>	<i>Áibbas sierramielalaš</i>					<i>Áibbas ovttamielalaš</i>		<i>In die~e</i>
Lean vásihan ahte bearaš/ustibat leat unohastán go lean jienastuslohkui „álihuvvon.....	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	☐ 6	☐ 7	
Válgamielbargit eai atnán mu doarvái árvvus go ma ¹ imus válggas ledjen jienasteamen	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	☐ 6	☐ 7	

+

+

*Bijat dušše ovttá ruossa juohke linjjás**Áibbas
sierramielalaš**Áibbas
ovttamielalaš**In
die~e*

Válgamielbargit eai juohkán munnje doarváid die~uid

dalle go jienastin ma'imus válggas 1 2 3 4 5 6 7

Válgavástideaddjit mu gielddas/suohkanis eai ane

sámediggeválgga seamma dehálažžan go stuoradiggeválgga 1 2 3 4 5 6 7

Sámediggeválggaboá'us boah'tá ma'it

danne go sámediggeválgga guoská nu moaddásii 1 2 3 4 5 6 7**13. Jos it lea...a „álihuvvon Sámedikki jienastuslohkui, de it go merkestiv,,,e man muddui leat ovttá- dahje sierramielalaš dán „uo,,,uhussii:***Bijat dušše ovttá ruossa**Áibbas
sierramielalaš**Áibbas
ovttamielalaš**In
die~e*Mu bearaš liv,,,ii unohastit jos mun „álihiv,,,en jienastuslohkui 1 2 3 4 5 6 7Dáhtošin „álihít jienastuslohkui 1 2 3 4 5 6 7In beroš Sámedikki doaimmas 1 2 3 4 5 6 7In doarjjo Sámedikki ásaheami 1 2 3 4 5 6 7**14. It go merkes man muddui leat ovttá- dahje sierramielalaš juohke oktii dán „uo,,,uhusain:***Bijat dušše ovttá ruossa juohke linjjás**Áibbas
sierramielalaš**Áibbas
ovttamielalaš**In
die~e*

Lean vásihan ahte in leat ožžon dulkka vaikko

dan lean dáhtton doaktáris/buohcceviesus 1 2 3 4 5 6 7

Báikkálaš dearvvasvuo'abargiin lea uhcán máhtu

báikkálaš sámi kultuvrras 1 2 3 4 5 6 7Báikkálaš dearvvasvuo'abargit eai máhte sámegiela 1 2 3 4 5 6 7

Álbmotmeheiid ásaheapmi bilida mu luonddugeavahanvieruid

ovdii 1 2 3 4 5 6 7

Mohtorjohtalusláhka meheiid ja „ázadagain ii doah'ttal

mu luonddugeavahanvieruid 1 2 3 4 5 6 7

Dáža árbeláhkaortnet ii dávis mu áddejupmái/ipmárdussii

árbejuohkima hárrái 1 2 3 4 5 6 7**15. Jos ma'imus guovtti jagis ieš leat leamaš oahppi dahje studeanta, de it go merkestiv,,,e man muddui leat ovttá- dahje sierramielalaš juohke oktii dán „uo,,,uhusain:***Bijat dušše ovttá ruossa juohke linjjás**Áibbas
sierramielalaš**Áibbas
ovttamielalaš**In
die~e*

Mu oahpus eai leat/eai lean sámi gažaldagat oassi

lohkanmearis 1 2 3 4 5 6 7

Sámi gažaldagat eai leat mu oahppobáikki

iešgu'et áshusaid stivrraid áššelisttas 1 2 3 4 5 6 7Skuvla-/oahpposkihpárat futnot sámi dilálašvuo'aid 1 2 3 4 5 6 7**16. Jos dus lea mánná/leat mánát gii/geat ma'imus guovtti jagis lea/leat vázzán vuo'oskuvlla, it go merkestiv,,,e man muddui leat ovttá- dahje sierramielalaš juohke oktii dán „uo,,,uhusain:***Bijat dušše ovttá ruossa juohke linjjás**Áibbas
sierramielalaš**Áibbas
ovttamielalaš**In
die~e*

Bearaš/ustibat unohastet jos/ahte mu mánát

ožžot sámegiela oahpahusa 1 2 3 4 5 6 7

Skuvla uhcán juohka die~uid mu mánáid vuoigatvuo'ain

sámegielaohpahussii 1 2 3 4 5 6 7

Skuvla ii lágit vánhén,,oahkkimiid/-háleš'tallamiid

vánhemiidda gean mánáin lea sámegielaohpahus 1 2 3 4 5 6 7Jos sámegielaohpaheaddji buohccá, ii šatta oahpahus 1 2 3 4 5 6 7

Jos eará fágaid oahpaheaddjit buohccájit,

ii šatta oahpahus 1 2 3 4 5 6 7Mu mánát givssiduvvojit skuvllas danne go leat sápmela,,,at 1 2 3 4 5 6 7Skuvla ii oahpat sámi servodatdiliin 1 2 3 4 5 6 7

+

3

+

63822

+

+

Bijat dušše ovttta ruossa juohke linjjás

Áibbas
sierramielalašÁibbas
ovttamielalaš In
diẽe

Oahpaheaddjit máhttet unnán sámi diliin 1 2 3 4 5 6 7

Skuvlla sámegeioahpahus ii doahttal
báikkálaš sámi diliid..... 1 2 3 4 5 6 7

Buohkat vástidit 17. gažaldaga.

17. It go merkes man muddui leat sierra- dahje ovttamielalaš juohke oktii dáin „uo,,,„uhusain sámi eananvuoigatvuõaid hárrái:

Bijat dušše ovttta ruossa juohke linjjás

Áibbas
sierramielalašÁibbas
ovttamielalaš In
diẽe

Nággu sámi vuoigatvuõaid ja Finnmárkolága alde lea
ma'imus guovtti jagis duddjon eanet vuostehágu sámiide 1 2 3 4 5 6 7

Heajos mediabeaggin sámiid birra lea lassáan
ma'imus guovtti jagis..... 1 2 3 4 5 6 7

Nákkáhállan sámi vuoigatvuõaid/Finnmárkolága alde lea
dagahan ahte dovddan eanet badjelgeh,,,ojuvvon go ovdal 1 2 3 4 5 6 7

Nákkut sámi vuoigatvuõaid/Finnmárkolága alde ii leat
duddjon eanet rabasvuõa sámi gažaldagaid ektui 1 2 3 4 5 6 7

18. Du gielladuogáš: gũe dajus heive buoremusat?

Bijat dušše ovttta ruossa

In ádde/ipmir sámegeiela 1

Ádden/ipmirdan sámegeiela, in hála/huma 2

Hálan/human sámegeiela, muhto in „ále.. 3

Sihke hálan/human ja „álán sámegeiela... 4

19. Man boaris leat?

„ális dása

 | Ahki

20. Galle vuollel 18 jahkásaš máná leat dus?

„ális logu dása

 | vuollel 18 j. mánná/mánát

21. Leat go almmáiolmmoš vai nisssonolmmoš?

Bijat dušše ovttta ruossa

Almmáiolmmoš/dievdu..... 1

Nisssonolmmoš..... 2

22. Mii heive buoremusat du dillái? Leat go...?

Bijat dušše ovttta ruossa

Bargodilis ja barggat priváhta suorggis.. 1

Bargodilis ja barggat almmolaš suorggis
(stáhta, fylka, gielda/suohkan) 2

Bargodilis iežat fitnodagain/iešealáhusdoalli
(fárrosaš: eanandoalli/guolásteaddji)..... 3

Ealáhagas/oaju oažžu 4

Oahppi/studeanta..... 5

Bargoohcci/virgelobis 6

23. Mii lea bajimus dási oahppu maid leat loahpahan?

Bijat dušše ovttta ruossa

Vuõoskuvlaoahppu (7-jagi álbmotskuvla, "framhalds"- dahje jotkojuvvon skuvla,
10-jagi vuõoskuvla)..... 1

Joatkkaoahppu (Artium dahje ekonomalaš gymnasa loahppageah,,,aleapmi, gaskaskuvla, realskuvla,
álbmotallaskuvla, eanandoalloskuvla, fágaskuvla/-fidnoskuvla, gávpeskuvla, teknalaš skuvla,
eanet go vuõoskuvlaoahppu ii ge universiteahhta-/allaskuvlaoahppu)..... 2

Universiteahhta-/allaskuvlaoahppu 3

Ollu giitu go liigudit ággi vástidit dán iskkadeami! It go geavahiv,,,e „uovvu vástádusbreavadoavnjji máhcahan dihtii gažadanskovi.

+

+

Oslo, 02.12.2005

Påminnelse om undersøkelse

For noen uker siden sendte TNS Gallup og Norut NIBR Finnmark deg en spørreundersøkelse med spørsmål om selvpoplevd diskriminering. Undersøkelsen gjennomføres på oppdrag for Kommunal- og regionaldepartementet, og ble sendt ut til et tilfeldig utvalg av befolkningen i de kommunene i Norge som har flest samer. Både de som regner seg som samer og de som ikke regner seg som samer ble invitert til å svare på undersøkelsen.

Vi kan ikke se å ha mottatt noe svar fra deg. Dersom du allerede har svart på undersøkelsen, eller har bestemt deg for å ikke svare, ber vi deg om å se bort fra denne henvendelsen.

I det første brevet vi sendte deg vil du finne to spørreskjema, ett på norsk og ett på samisk. Velg det skjemaet som passer deg best. Du skal kun fylle ut ett av skjemaene. Vi ber deg om å svare så ærlig og oppriktig som mulig, og kun med tanke på dine egne, personlige erfaringer de to siste årene.

Når du har fylt ut spørreskjemaet, legger du det i den frankerte svarconvolutten og returnerer det til oss. Vi garanterer at besvarelsen din vil bli behandlet anonymt. Ingen svar kan spores tilbake til enkeltpersoner.

Det hadde vært fint om du svarte så fort som mulig, og senest innen 11.12.2005. Svarene dine er svært viktige for oss. Hvis du har spørsmål eller ønsker å få tilsendt et nytt spørreskjema kan du ta kontakt med TNS Gallup på telefon 800 84 700. Vi vil sette svært stor pris på din tilbakemelding!

Med vennlig hilsen

Thomas Karterud
TNS Gallup

Eva Josefsen
Norut NIBR Finnmark

Oslo, 02.12.2005

Iskkadeami muittuhus

Moatte vahkku áigge sáddii TNS Gallup ja Norut NIBR Finnmark dutnje jearahallaniskadeami vealaheami birra maid ieš leat vásihan. Iskkadeapmi lea Gielda- ja guovlludepartemeantta olis, ja sáddejuvvui soaitáhagas válljejuvvon olbmuid dain gielddain gos ássat eanemus sápmelaččat. Sihke sii geat atnet ja geat eai ane iežaset sápmelažžan bovdejuvvojedje searvat iskkadeapmái.

Mii eat leat dus ožžon vástádusa. Jus leat vástidan dahje leat mearridan ahte it áiggo vástidit, de ii gusto dát muittuhus dutnje.

Álgobrevas, maid dutnje sáddiimet, ledje guokte jearahallanskovi, dárogillii ja sámegillii. Vállje dan skovi mii dutnje heive buoremusat. Galggat dušše ovttá skovi deavdit. Dáhttut du vástidit nu rehálaččat ja njuolgga go vejolaš, ja dušše guokte manimus jagi iežat vásihusaid vuodul.

Go leat deavdán jearahallanskovi, de bija dan gárvves frankerejuvvon konfoluhttii ja sádde dan midjiide. Mii dáhkidat du vástádusaid gieđahallat nama haga. Ii ovttage vástádusa sáhte guorrat ruovttoluotta ovttaskasolbmui.

Livččii buorre jus vástidat nu johtilit go vejolaš, ja manimus 11.12.2005. du vástádusat leat dehálaččat midjiide. Jus ležžet gažaldagat dahje hálidat ahte mii sáddet ođđa jearahallanskovi, de sáhtát váldit oktavuoda TNS Gallupain dán telefonnummira bokte: 800 84 700. Livččiimet giitevaččat du vástádusa ovddas!

Ustilaš dearvvuođaiguin

Thomas Karterud
TNS Gallup

Eva Josefsen
Norut NIBR Finnmark

Miiddus 2

Iskkadeapmi iešvásihan vealaheamis

Vealaheami vásiha go olmmoš dahje olmmošjoavku badjelgehččo etnalaš duogáža, religiuvnna, oskku, doaimmashehttejumi, agi dahje seksuála iešvuoda dihtii. Nuppiin sániiguin, vealahepmi mearkaša nuppiid fuotnut dahje vašuhit, omd. danne go sis lea earálágan liikeivdni, eará osku, eará vierut, go leat juvdálaččat, sápmelaččat, kvenat, go lea nuorra dahje boaris, doaimmashehttejuvvon dahje homoseksuálalaš jnv.

Vealaheapmái sáhtá deaividit guđe oktavuodas dal ihkinassii, omd. barggus, bargomárkanis, viessomárkanis, gulahaladettiin almmolašvuodain, eaktodáhtolaš organisašuvnnain ja servviin, servvoštaladettiin, sihke vierisolbmuid, bearraša ja oahppásiid guovdo.

1. Leat go mañimus guovtti jagis ieš vásihan ahte leat man nu láhkai vealahuvvon?

Dušše ovtta ruossa bijat N=469

Lean	32,4
In leat	59,3
In dieđe.....	7,0
	1,3

Jos bajábeal gažaldahkii leat merken "In leat" dahje "In dieđe", de joatkke 9. gažaldahkii boahhte siiddus. Jos leat merken "Lean", de joatkke boahhte gažaldagain.

2. Man dájvá leat ieš mañimus guovtti jagis vásihan vealahuvvot?

Dušše ovtta ruossa bijat N=152

Unnimusat oktii beaivái	2,6
Unnimusat oktii vahkkui	9,9
Unnimusat oktii juohke nuppi vahkkus..	7,9
Unnimusat oktii mánnui	21,1
Hárvvebut go oktii mánnui.....	57,2
	1,3

3. Makkár oktavuodain oaivvildat ahte mañimus guovtti jagis leat vásihan vealaheami?

Sáhtát mánga ruossa bijat N=152

Barggu oktavuodas.....	42,8
Deaivvadettiin almmolašvuodain.....	35,5
Eaktodáhtolaš barggus/organisašuvnnain	16,4
Bearrašis/fulkkiiguin.....	19,1
Lagaš birrašis	17,8
Skuvllas/oahpus	11,2
Feasttain, "márkanis"	41,4
Eará oktavuodain	28,3

4. Manne don, oaivilat mielde, leat vealahuvvon? Vuolgá go vealaheapmi ..

Sáhtát mánga ruossa bidjat N=152

Doaimmashehttejumis.....	5,3
Oahppaváttuin.....	11,8
Religiuvnnas dahje oskkus.....	7,9
Etnalaš duogázis.....	67,1
Agis.....	12,5
Seksuála iešvuodas.....	3,9
Sohkabealis (nisu dahje almmái)	18,4
Čearddalašvuodas.....	4,6
Geográfalaš gullevašvuodas Norggas	27,6
Buožalmasvuodas	9,9
Eará sivain.....	30,9
In dieđe	6,6

5. Mo du mielas sáhtá „ilget ahte soapmásiin leat vealaheaddji meanut? Lea go dasa sivvan ..

Sáhtát mánga ruossa bidjat N=152

Váilevaš máhttu	55,9
Didolaš vuostehágolaš guottut dutnje	37,5
Dieđekeahtá negatiivva guottut dutnje..	23,0
Láгат ja virggálaš mearrádušat.....	23,0
Čálekeahtes njuolggadusat	29,6
Ballu vierrásii/apmasii	34,91
Eará	19,1
In dieđe	3,3

6. Geaid leat vásihan iežat vealahan?

Sáhtát mánga ruossa bidjat N=152

Almmolaš bargit.....	40,8
Vierrásat geaiguin deaividan	28,9
Bargoskihparát	34,2
Geain lea eará etnalaš duogáš	
go mus.....	39,5
Geain lea seammá etnalaš duogáš	
go mus.....	27,6
Earát	24,3

7. Leat go don, iežat etnalaš duogáža dihtii (omd. dáro, sámi, kvena, ruo^{1/4}a, irána, pakistána), mañimus guovtti jagis vásihan čuovvovačča:

<i>Bijat dušše ovttá ruossa juohke linjjás N=152</i>	<i>Lean</i>	<i>In leat</i>	<i>In dieđe</i>	
Ahte it ožžon barggu vaikko oaivvildit iežat leat eanemus gealbuduvvon	13,2	62,5	6,6	17,8
Ahte du leat bargosajistat goksan virgáibidjamis vaikko ieš oaivvildat iežat eanemus gealbuduvvon.....	13,8	64,5	5,9	15,8
Ahte muhtun doaimmaid manahit vaikko oaivvildit iežat eanemus gealbuduvvon ...	15,1	57,9	7,2	19,7
Bálká ii lassán nu go nuppiin geain lea seamma gealbu	19,7	55,9	9,2	15,1
Olgguštuvvot/givssiduvvot bargosajis	25,0	53,9	3,3	17,8
Vealaheaddji dadjosat dahje meanut almmolaš bargiid/bálváid beales.....	34,9	46,7	32,6	15,8
Ahte vuoigatlaš (láhkageatnegahtton) almmolaš bálvalusat eai addo dahje fálló	27,0	42,8	11,8	18,4
Ahte vuoigatvuodaid birra almmolaš bálvalusaide eai juoge dieđuid	27,0	47,4	10,5	15,1
Ahte gildojuvvot miellahtun eaktodáhtolaš organisašuvdnii	2,6	75,7	2,6	18,1
Ahte eaktodáhtolaš organisašuvnna miellahtun it oaččo dieđuid oktasaš doaimmain	13,2	65,1	2,6	19,1
Ahte gillát vealaheami eaktodáhtolaš organisašuvnna mas leat miellahttu	15,1	63,2	3,3	18,4
Ahte gillát vealaheami valáštaladettiin	17,9	69,1	2,6	20,4

8. Jos leat mañimus guokte jagi leamaš oahppi dahje studeanta, leat go de iežat etnalaš duogáža dihtii vásihan čuovvovačča mañimus guovtti jagis:

<i>Bijat dušše ovttá ruossa juohke linjjás</i>	<i>Lean</i>	<i>In leat</i>	<i>In dieđe</i>	
Givssideaddji/vealaheaddji dadjosiid oahpaheaddjiin/eará bargiin N=73.....	11,0	76,7	12,3	
Givssideaddji/vealaheaddji dadjosiid nuppiin ohppiin/studeanttain N=69	39,1	56,5	4,3	
Ahte skuvla ii leat juohkán dieđuid vuoigatvuodain oahpahusa ja/dahje loahppageahččaleami oktavuodas N=71.....	22,5	69,0	8,5	

9. Anát go iežat sápmelažžan vai it go ane iežat sápmelažžan?

<i>Dušše ovttá ruossa bijat N=469</i>	
Lean sápmelaš.....	53,3
Mus lea sihke sámi ja eará identitehta (mahkáš dáro, kvena)	46,7
In leat sápmelaš.....	-
Eahpesihkkar/In dieđe.....	-

Jos leat merken 3. molssaeavttu "In leat sápmelaš" bajábeal gažaldagas, dahje 4. molssaeavttu "Eahpesihkkar/In dieđe", joatkke de 17.gažaldahkii

10. Leat go mañimus guovtti jagis vásihan ahte leat vealahuvvon danne go leat sápmelaš?

<i>Dušše ovttá ruossa bijat N=469</i>	
Lean	23,5
In leat	68,0
In dieđe.....	6,0
	2,6

Jos 10. gažaldagas vástidit ahte leat, joatkke de 11. gažaldahkii. Jos vástidit ahte it leat dahje it dieđe, joatkkát de 12. gažaldahkii.

11. Mas jáhkát vealaheami leat vuolgán?

<i>Sáhtát mánga ruossa bidjat N=110</i>	
Danne go lean nuppiiguin sámastan.....	39,1
Danne go dárostan sámegielat jietnadagain/hállan-/hupmanvugiin.....	30,0
Danne go ledjen gávtti coggan.....	30,9
Danne go lean dovddastan sápmelažžan	49,1
Danne go lean sámisogalaš oaidnit	18,2
Danne go mus lea sámi namma.....	14,5
Danne go lean dadjan gos lean eret (guovlu maid atnet sámi guovlun).....	40,0
In dieđe	7,3

12. Jos leaččat čálihuovon Sámedikki jienastuslohkui, de it go merkestivčče man muddui leat ovttá- vai sierramielalaš juohke oktii dain čuoččuhusain:

<i>Bijat dušše ovttá ruossa juohke linjjás N=427</i>	<i>Áibbas sierramielalaš</i>				<i>Áibbas ovttamielalaš</i>				<i>In dieđe</i>
Lean vásihan ahte bearaš/ustibat leat unohastán go lean jienastuslohkui čálihuovon.....	60,9	8,0	5,2	3,0	4,4	10,3	5,4		2,8
Válgamielbargit eai atnán mu doarvái árvvus go mañimus válggas ledjen jienasteamen	77,3	3,5	1,9	1,4	0,5	,3	6,6		5,6

+

+

<i>Bijat dušše ovttá ruossa juohke linjjás</i>	<i>Áibbas sierramielalaš</i>				<i>Áibbas ovttamielalaš</i>			<i>In dieđe</i>	
Válgamielbargit eai juohkán munnje doarváid dieđuid dalle go jienastin mañimus válggas.....	71,4	4,9	3,7	2,1	1,9	4,7	5,6	5,6	
Válgavástideaddjit mu gielddas/suohkanis eai ane sámediggeválgga seamma dehálažžan go stuoradiggeválgga	54,8	6,6	5,6	3,5	3,0	7,7	14,3	4,4	
Sámediggeválgaboadus boahtá mañjit danne go sámediggeválgga guoská nu moaddásii	18,7	4,2	5,2	8,0	8,9	31,4	19,7	4,0	

13. Jos it lea...a...álihuvvon Sámedikki jienastuslohkui, de it go merkestiv,,,e man muddui leat ovttá- dahje sierramielalaš dán „uo,,,uhussii:

<i>Bijat dušše ovttá ruossa</i>	<i>Áibbas sierramielalaš</i>				<i>Áibbas ovttamielalaš</i>			<i>In dieđe</i>	
Mu bearaš livččii unohastit jos mun čálihivččen jienastuslohkui	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	☐ 6	☐ 7	☐ 7	
Dáhtošin čálihít jienastuslohkui	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	☐ 6	☐ 7	☐ 7	
In beroš Sámedikki doaimmas	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	☐ 6	☐ 7	☐ 7	
In doarjjo Sámedikki ásaheami	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	☐ 6	☐ 7	☐ 7	

14. It go merkes man muddui leat ovttá- dahje sierramielalaš juohke oktii dán „uo,,,uhusain:

<i>Bijat dušše ovttá ruossa juohke linjjás</i>	<i>Áibbas sierramielalaš</i>				<i>Áibbas ovttamielalaš</i>			<i>In dieđe</i>	
Lean vásihan ahte in leat ožžon dulkka vaikko dan lean dáhtton doaktáris/buohcceviesus	49,0	0,9	1,3	0,6	0,6	3,6	30,1	13,9	
Báikkálaš dearvvasvuodabargiin lea uhcán máhtu báikkálaš sámi kultuvrras.....	21,7	6,4	9,6	8,7	5,8	13,0	23,2	11,5	
Báikkálaš dearvvasvuodabargit eai máhte sámegiela.....	14,5	5,1	10,4	7,7	7,9	23,0	20,3	11,1	
Álbmotmeheiid ásaheapmi bilida mu luonddugeavahanvieruid ovdii	32,4	6,6	8,3	6,2	4,3	20,0	12,6	9,6	
Mohtorjohtalusláhka meheiin ja čázadagain ii doahttal mu luonddugeavahanvieruid	32,6	6,4	10,7	6,8	3,8	22,6	9,8	7,2	
Dáža árbeláhkaortnet ii dávis mu áddejupmái/ipmárdussii árbejuohkima hárrái	20,9	4,7	6,4	4,3	15,6	33,9	8,3	33,9	

15. Jos mañimus guovtti jagis ieš leat leamaš oahppi dahje studeanta, de it go merkestivčče man muddui leat ovttá- dahje sierramielalaš juohke oktii dán čuoččuhusain:

<i>Bijat dušše ovttá ruossa juohke linjjás</i>	<i>Áibbas sierramielalaš</i>				<i>Áibbas ovttamielalaš</i>			<i>In dieđe</i>	
Mu oahpus eai leat/eai lean sámi gažaldagat oassi lohkanmearis N=143.....	21,7	4,9	7,0	2,1	7,0	48,3	9,1		
Sámi gažaldagat eai leat mu oahppobáikki iešguđet áshussaid stivrraid áššelisttas N=136.....	15,4	5,1	6,6	10,3	5,9	33,8	22,8		
Skuvla-/oahpuskihpárat futnot sámi dilálašvuodaid N=134.....	29,9	13,4	10,4	9,7	6,7	10,4	19,4		

16. Jos dus lea mánná/leat mánát gii/geat mañimus guovtti jagis lea/leat vázzán vuodđoskuvlla, it go merkestiv,,,e man muddui leat ovttá- dahje sierramielalaš juohke oktii dán „uo,,,uhusain:

<i>Bijat dušše ovttá ruossa juohke linjjás</i>	<i>Áibbas sierramielalaš</i>				<i>Áibbas ovttamielalaš</i>			<i>In dieđe</i>	
Bearaš/ustibat unohastet jos/ahte mu mánát ožžot sámegiela oahpahusa N=140.....	62,9	6,4	3,6	4,3	1,4	4,3	17,1		
Skuvla uhcán juohká dieđuid mu mánáid vuoigatvuodain Sámegielaohpahussii N=139.....	32,4	7,9	7,9	7,2	5,8	24,5	14,4		
Skuvla ii lágit vánhenoahkkimiid/-hálašallamiid vánhemiidda gean mánáin lea sámegielaohpahus N=138.....	45,7	5,8	3,6	3,6	2,2	11,6	27,5		
Jos sámegielaohpaheaddji buohccá, ii šatta oahpahus N=142	25,4	4,2	3,5	4,9	3,5	26,8	31,7		
Jos eará fágaid oahpaheaddjit buohccájit, ii šatta oahpahus N=138	44,2	5,8	10,9	4,3	1,4	5,8	27,5		
Mu mánát givssiduvvojit skuvllas danne go leat sápmelaččat(136)61,0	9,6	6,6	5,1	-	5,1		12,5		
Skuvla ii oahpat sámi servodatdiliin N=141	39,7	8,5	9,2	10,6	4,2	9,9	17,7		

+

3

+

+

+

Bijat dušše ovttta ruossa juohke linjjás

Áibbas
sierramielalašÁibbas
ovttamielalašIn
dieđe

Oahpaheaddjit máhttet unnán sámi diliin N=182.....	23,6	7,7	14,3	8,8	6,0	22,5	17,0
Skuvlla sámegeoloahpahus ii doahttal báikkálaš sámi diliid N=182	28,0	11,5	6,6	5,5	6,6	15,4	26,4

Buohkat vástidit 17. gažaldaga.

17. It go merkes man muddui leat sierra- dahje ovttamielalaš juohke oktii dáin čuoččuhusain sámi eananvuoigatvuođaid hárrái:

Bijat dušše ovttta ruossa juohke linjjás N=469

Áibbas
sierramielalašÁibbas
ovttamielalašIn
dieđe

Nággu sámi vuoigatvuođaid ja Finnmárolága alde lea majimus guovtti jagis duddjon eanet vuostehágu sámiide	11,3	6,0	9,8	13,9	12,8	31,6	12,2	2,6
Heajos mediabeaggin sámiid birra lea lassáan majimus guovtti jagis	15,6	8,1	10,4	15,8	12,6	19,8	14,1	3,6
Nákkáhállan sámi vuoigatvuođaid/Finnmárolága alde lea dagahan ahte dovddan eanet badjelgehččojuvvon go ovdal	43,7	10,7	8,3	7,5	4,5	8,1	14,1	3,2
Nákkut sámi vuoigatvuođaid/Finnmárolága alde ii leat duddjon eanet rabasvuođa sámi gažaldagaid ektui.....	11,3	7,5	12,8	13,0	10,7	21,1	20,0	3,6

18. Du gielladuogáš: guđe dajus heive buoremusat?

Bijat dušše ovttta ruossa N=469

In ádde/ipmir sámegeiela	31,6
Ádden/ipmirdan sámegeiela, in hála/huma	19,6
Hálan/human sámegeiela, muhto in „ále..	23,0
Sihke hálan/human ja čálán sámegeiela...	24,7
	1,1

19. Man boaris leat?

Čális dása

☐	Ahki
--------------------------	------

20. Galle vuollel 18 jahkásaš máná leat dus?

Čális logu dása

☐	vuollel 18 j. máná/mánát
--------------------------	--------------------------

21. Leat go almmáiolmmoš vai nisssonolmmoš?

Bijat dušše ovttta ruossa N=469

Almmáiolmmoš/dievdu.....	46,5
Nisssonolmmoš.....	49,5
	4,1

22. Mii heive buoremusat du dillái? Leat go...?

Bijat dušše ovttta ruossa N=469

Bargodilis ja barggat priváhta suorggis..	16,4
Bargodilis ja barggat almmolaš suorggis (stáhta, fylka, gielda/suohkan)	36,7
Bargodilis iežat fitnodagain/iešealáhusdoalli (fárrosaš: eanandoalli/guolásteaddji).....	8,3
Ealáhagas/oaju oážžu	18,8
Oahppi/studeanta.....	8,5
Bargoohcci/virgelobis	4,7
	6,6

23. Mii lea bajimus dási oahppu maid leat loahpahan?

Bijat dušše ovttta ruossa N=469

Vuođdoskuvlaoahppu (7-jagi álbmotskuvla, "framhalds"- dahje jotkojuvvon skuvla, 10-jagi vuođdoskuvla).....	19,4
Joatkkaoahppu (Artium dahje ekonomalaš gymnasa loahppageah,,,aleapmi, gaskaskuvla, realskuvla, álbmotallaskuvla, eanandoalloskuvla, fágaskuvla/-fidnoskuvla, gávpeskuvla, teknalaš skuvla, eanet go vuođdoskuvlaoahppu ii ge universiteahtta-/allaskuvlaoahppu)	35,4
Universiteahtta-/allaskuvlaoahppu	41,2
	4,1

Ollu giitu go liigudit áiggi vástidit dán iskkadeami! It go geavahivčče čuovvu vástádusbreavadoavnji máhcahan dihtii gažadanskovi.

+

+

Miellidus 3:

Tabeallat mat čilgejit jávkama:

Sohkabealli	Jienastuslohku, oktiibuot	%	Jienastuslohku, geassán iskkadeapmái	%	Jienastuslohku, vástidan	%
Dievdu	6658	53,82	867	55,33	216	49,68
Nisson	5711	46,17	700	44,67	231	46,45
Vástikeahttá					18	3,87
Oktiibuot	12 370	100,00	1567	100,00	465	100,00

Ahki	Jienastuslohku, oktiibuot	%	Jienastuslohku, geassán iskkadeapmái	%	Jienastuslohku, vástidan	%
15-29 jagi	2095	16,94	278	17,74	55	11,83
30-44 jagi	3829	30,95	497	31,72	140	30,11
45-60 jagi	3859	31,20	463	29,55	157	33,76
60 +	2505	20,25	319	20,36	106	22,80
Vástikeahttá	82	0,66	10	0,64	7	1,51
Oktiibuot	12 370	100,00	1567	100,00	465	100,00

Fylka	Jienastuslohku, oktiibuot	%	Jienastuslohku, geassán iskkadeapmái	%	Jienastuslohku, vástidan	%
Finnmárku	7039	56,90	921	58,77	277	59,57
Romsa	2514	20,32	426	27,19	133	28,60
Nordlánda	989	8,00	49	3,13	10	2,15
Davvi-Tr.	267	1,92	15	0,96	4	0,86
Lulli-Tr.	225	1,82	6	0,38	3	0,65
Oslo	512	4,14	150	9,57	38	8,17
Lulli-Norga	823	6,65	-	-	-	-
Vástikeahttá	1	-	-	-	-	-
	12 370	100,00	1567	100,00	465	100,00

Meaddinmuni nohkameahtun universas, 95 proseanta mearrideaddjidásis.

Go leat 469 vástideaddji

...mii mihtidit vástádusaid	50 %	25 %	10 %	5 %
+/- addon vástádus	4,6 %	4,0 %	2,8 %	2,0 %
Konfidensintervála vuolit rádji	45,4 %	21,0 %	7,2 %	3,0 %
Konfidensintervála bajit rádji	54,6 %	29,0 %	12,8 %	7,0 %

